

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

Laura Karppinen

**Universaalitoimivalta sotarikoksissa ja rikoksissa
ihmisyyttä vastaan**

Johtamisen yksikkö
Julkisoikeus
Pro gradu -tutkielma
Hallintotieteiden maisteri

Vaasa 2026

VAASAN YLIOPISTO**Johtamisen yksikkö**

Tekijä:	Laura Karppinen		
Tutkielman nimi:	Universaalitoimivalta sotarikoksissa ja rikoksissa ihmisyyttä vastaan		
Tutkinto:	Hallintotieteiden maisteri		
Oppiaine:	Julkisoikeus		
Työn ohjaaja:	Laura Perttola		
Valmistumisvuosi:	2026	Sivumäärä:	74

TIIVISTELMÄ:

Tutkielmassa käsitellään universaalitoimivallan historiaa, rakentumista sekä käytännön toteutuksista erityisesti sotarikosten ja rikosten ihmisyyttä vastaan osalta. Universaalitoimivalta on keino, joka mahdollistaa vakavien kansainvälisten rikosten tutkimisen ja syytteenpanon sellaisissa maissa, joilla ei ole suoranaista yhteyttä syytettyyn tai itse rikokseen. Tutkielmassa selvitetään tämän toimivallan oikeudellista perustaa ja käytännön merkitystä.

Kansallisten järjestelmien haluttomuus tai kykenemättömyys osallistua kansainvälisten rikosten ratkaisemiseen ja syyllisten asettaminen oikeuden eteen on yksi merkittävistä syistä, miksi universaalitoimivaltaa tarvitaan. Pelko asettaa valtionjohto oikeudelliseen vastuuseen on asia, josta edelleen kamppaillaan kansainvälisessä yhteisössä. Se johtaa siihen, miksei syytteiden täytäntöönpanoa välttämättä koskaan toteuteta, joka taas johtaa siihen, että oikeus ei pääse toteutumaan.

Tutkielma on lainopillinen, jolloin tutkielmassa tarkastellaan voimassa olevaa oikeutta. Tutkielman aihe on kansainvälisoikeudellinen ja erityisesti rikosoikeudellinen ja tavoitteena on kansainvälisen oikeuden sääntöjen ja sopimusten kautta tutkia, miten universaalitoimivalta rakentuu. Keskeisinä lähteinä toimii esimerkiksi Rooman perussääntö, Geneven yleissopimukset sekä kansainvälisten tuomioistuinten ratkaisut. Koska ihmisoikeudet ovat olennainen osa niitä vakavia kansainvälisiä rikoksia, mitä tutkielmassakin on käsitelty, on tutkielmassa tutkittu sitä, miten ihmisoikeusjärjestelmä on rakentunut eri ihmisoikeussopimusten kautta ja miten lopulta uhrien oikeus toteutuu rikosten sattuessa. Tutkielmassa käsitellään myös universaalitoimivallan suhtautumista laillisuusperiaatteeseen, kaksoisrangaistuksiin sekä valtioiden suvereniteettiin.

Universaalitoimivalta on todettu hankalaksi, mutta kuitenkin olennaiseksi välineeksi toteuttaa oikeutta ja ratkaista sellaisia tapauksia, johon kansalliset järjestelmät eivät pysty. Sen tehokkaampi soveltaminen edellyttäisi selkeämpää käyttöönottoa kansallisiin oikeusjärjestelmiin sekä parempaa yhteistyötä itsessään valtioiden välillä, mutta myös valtioiden ja kansainvälisten organisaatioiden välillä.

AVAINSANAT: universaalitoimivalta, kansainvälinen oikeus, kansainvälinen rikosoikeus, ihmisoikeudet

Sisällys

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimuksen tausta	5
1.2	Tutkimuskysymykset ja rakenne	8
1.3	Tutkimusmenetelmä ja lähdeaineisto	9
2	Kansainvälisen rikosoikeuden perusta ja universaalitoimivalta	13
2.1	Kansainvälinen rikosoikeus osana kansainvälistä oikeutta	13
2.2	Kansainvälisen rikosoikeuden keskeiset oikeuslähteet	15
2.3	Rooman perussäännön soveltaminen	22
2.4	Kansainväliset rikokset universaalitoimivallan alla	25
2.4.1	Sotarikokset	26
2.4.2	Rikokset ihmisyyttä vastaan	31
2.4.3	Kansanmurha	33
2.4.4	Kidutus	36
3	Sodan uhrit ja ihmisoikeussopimukset universaalitoimivallan näkökulmasta	38
3.1	Kansainvälisen ihmisoikeusjärjestelmän perusta	38
3.2	Keskeiset ihmisoikeussopimukset ja niiden soveltaminen	42
3.3	Uhrien oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin	45
3.3.1	Rakenteellinen totuus	47
3.3.2	Yksilöllinen totuus	48
3.3.3	Normatiivinen totuus	49
3.4	Ihmisoikeuksien valvonta	49
4	Haasteet ja rajoitteet universaalitoimivallan soveltamisessa	52
4.1	Poliittinen haluttomuus ja tehottomuus	52
4.2	Koskemattomuus	54
4.3	Oikeudelliset esteet ja valtion suvereniteetti	54
4.4	Prosessuaaliset haasteet	60
5	Johtopäätökset	64
	Lähteet	70

Lyhenteet

CAT	Convention Against Torture (Kidutuksen vastainen yleissopimus)
ECJ	Court of Justice of the European Union (Euroopan unionin tuomioistuin)
EIS	Euroopan ihmisoikeussoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EU	Euroopan unioni
ICC	International Criminal Court (Kansainvälinen rikostuomioistuin)
ICJ	International Court of Justice (Kansainvälinen tuomioistuin)
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights (KP-sopimus)
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Jugoslavian sotarikostuomioistuin)
ICTR	International Criminal Tribunal for Rwanda (Ruandan sotarikostuomioistuin)
ILO	International Labour Organization (Kansainvälinen työjärjestö)
UDHR	Universal Declaration of Human Rights (YK:n ihmisoikeuksien julistus)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
UNICTR	United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals
UNWRA	United Nations Relief and Works Agency (YK:n palestiinalaispakolaisjärjestö)

Tekoälyä (ChatGPT-5) on hyödynnetty tutkielmassa rakenteen ideoinnissa, tekstin jäsentelyssä ja kieliopillisessa muotoilussa sekä lähdemateriaalin etsimisessä. Tutkielman sisältö sekä johtopäätökset perustuvat täysin tutkielman laatijan omaan analyysiin ja pohdintaan.

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Universaalitoimivallan mukaan valtio voi käyttää rikosoikeudellista toimivaltaansa tietyissä vakavissa rikoksissa riippumatta teoksen tapahtumapaikasta, tekijästä tai uhrista. Tämä periaate mahdollistaa rangaistusten määräämiseen myös muiden valtioiden alueella tehdyistä rikoksista. Käytännössä se siis täydentää muita toimivaltaperiaatteita ja koskee rikoksia, jotka uhkaavat koko kansainvälistä yhteisöä ja joiden torjuntaan valtiot ovat sitoutuneet¹. Universaalitoimivalta perustuu siis ajatukseen siitä, että rikoksen ei tarvitse liittyä toimivaltaa käyttävään valtioon. Verrattuna universaalitoimivaltaan, alueellinen toimivalta tarkoittaa sitä, että rikoksen on pitänyt tapahtua kyseisessä toimivaltaa käyttävässä valtiossa taikka sen teon täytyisi näkyä kyseisen valtion alueella, jotta he voisivat soveltaa universaalitoimivaltaa².

Rikokset ihmisyyttä vastaan, kuten kansanmurha ja kidutukset, ovat uhka ihmisoikeuksille. Vaikka kansainvälisiä oikeudenkäyntejä on järjestetty, niiden oikeudenmukaisuus ja universaalitoimivallan käytännön soveltaminen kohtaavat yhä haasteita, kuten poliittisia ristiriitoja ja prosessuaalisia haasteita. Yhä useammat valtiot ja kansainväliset instituutiot kiinnittävät huomiota vakaviin rikoksiin, kuten sotarikoksiin, kansanmurhaan ja rikoksiin ihmisyyttä vastaan. Kansainvälinen yhteisö on pyrkinyt entistä enemmän vahvistamaan oikeusvaltion periaatetta ja takaamaan, että nämä rikokset eivät jäisi rankaisematta, riippumatta siitä, missä ne ovat tehty. Universaalitoimivalta tarjoaa näin välineen, jolla mahdollistetaan syytteiden nostaminen ja oikeuden toteutuminen rikosten uhrien näkökulmasta³.

¹ Kimpimäki, 2005, s. 1035

² Kimpimäki, 2002, s. 981

³ Kimpimäki, 2002, s. 976–987

Vakavat kansainväliset rikokset ovat ennen kaikkea ihmisoikeuskysymys. Kansainvälisesti ihmisoikeudet ovat kehittyneet erityisesti toisen maailmansodan jälkeisenä aikana, kun Yhdistyneet Kansakunnat perustettiin ja ihmisoikeuksista tuli yleisesti merkittävä asia⁴. YK:n ihmisoikeuksien julistus on edistänyt periaatetta, jonka mukaan valtioiden on kunnioitettava ihmisoikeuksia, mutta sen käytännön vaikutus on kiistanalainen. YK on kuitenkin onnistunut soveltamaan tätä periaatetta käytännössä eri tavoin, ja sen sopimusjärjestelmät, erityisesti kaksi kansainvälistä ihmisoikeussopimusta, osoittavat merkittävän oikeudellisen kehityksen. Vaikka joidenkin valtioiden sitoutuminen on epävarmaa, YK:n perustamat mekanismit ihmisoikeusvalvontaan ovat merkittäviä. Lisäksi YK:n yleiskokous ja muut elimet käsittelevät jatkuvasti ihmisoikeuskysymyksiä osana kansainvälistä politiikkaa⁵.

Universaalitoimivalta antaa valtioille oikeuden säätää rikosoikeudellisia normeja, jotka koskevat vakavia kansainvälisiä rikoksia riippumatta niiden tapahtumapaikasta (lainsäädäntövalta, *legislative jurisdiction*). Lisäksi se mahdollistaa sen, että valtiot voivat käsitellä näitä rikoksia omissa kansallisissa tuomioistuimissaan (tuomiovalta, *adjudicative jurisdiction*). Periaatteeltaan universaalitoimivalta on salliva, eli se antaa valtioille mahdollisuuden käyttää toimivaltaa, mutta ei velvoita niitä siihen. Se ei myöskään itsessään muodosta kansallista rikosoikeutta, vaan sen soveltaminen edellyttää, että kansallinen lainsäädäntö on erikseen myöntänyt tuomioistuimille tuomiovallan ja määritellyt, mitä rikosoikeudellisia normeja tulee noudattaa universaalitoimivallan mukaisissa tapauksissa⁶.

Universaalitoimivalta on noussut merkittäväksi välineeksi vakavampien kansainvälisten rikosten käsittelyssä erityisesti tilanteissa, joissa kansalliset oikeusjärjestelmät ovat kykenemättömiä tai haluttomia asettamaan syytteitä. Esimerkkejä tällaisista tilanteista on

⁴ Dixon, 2013, s. 357

⁵ Dixon, 2013, s. 359

⁶ Heikkilä, 2011, s. 913

Augusto Pinochetin tapaus Espanjassa⁷ sekä Ruandan kansanmurhaan liittyvät oikeudenkäynnit⁸. Nämä tapaukset ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten universaalitoimivalta toteutuu käytännössä. Tutkielmassa analysoidaan myös lyhyesti laillisuusperiaatteen käsitettä ja sen merkitystä suhteessa universaalitoimivaltaan. Tämä näkyy erityisesti Nürnbergin oikeudenkäynneissä⁹, jossa liittoutuneet asettivat syytteisiin toisen maailmansodan aikaisia Saksan natsijohtajia.

Universaalitoimivalta ei kuitenkaan ole täysin aukoton ja siihenkin liittyy tiettyjä hyväksyttävyyden esteitä. Vaikka universaalitoimivaltaa on sovellettu vakavissa kansainvälisissä rikoksissa, on rikosten rajautumisessa silti erimielisyyksiä valtioiden ja alueiden välillä. Erimielisyydet perustuvat siihen, mikä toimivaltaperiaate on valtiossa käytössä. Toiseksi universaalitoimivaltaan liittyy syytetyn asemaan sekä rikosten tutkintaan ja käsittelyyn liittyvät käytännön haasteita. Rikoksesta epäilty saattaa joutua oikeuden eteen valtiossa, johon hänellä ei ole mitään yhteyttä eikä ymmärrystä sen oikeusjärjestelmästä. Lisäksi todisteiden ja todistajien saatavuus voi olla vaikeaa, jos ne sijaitsevat eri maassa. Prosessia monimutkaistavat myös kieli- ja kulttuurierot. Laajempaan kysymyksenä on, kuinka hyvin rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja muut oikeudelliset periaatteet soveltuvat kansainvälisten rikosten käsittelyyn¹⁰.

Tutkielmassa keskitytään erityisesti rikoksiin ihmisyyttä vastaan, mutta ei mihinkään tiettyyn rikostyyppiin, vaan tarkoituksena on soveltaa eri oikeustapauksien kautta universaalitoimivallan periaatetta. Tutkielmassa käsitellään aihetta kansainvälisen

⁷ Power, 2017, s. 81; Pinochet oli Chilen entisen sotilasdiktatuurin johtaja vuosina 1973–1990, jolloin hänen aikanaan syyllistettiin laajamittaisiin ihmisoikeusloukkauksiin, kuten poliittisiin murhiin ja katoamisiin. Tapaus kaikessa monimutkaisuudessaan vahvisti universaaliperiaatteen merkitystä ja osoitti, että vakavien ihmisoikeusloukkausten tekijät voivat joutua vastuuseen kansainvälisellä tasolla, vaikka heidän kotimaansa ei heitä tuomitsisikaan.

⁸ Kimpimäki, 2011, s. 155; Ruandan kansanmurhaan liittyviä oikeudenkäyntejä on käyty eri maissa, mutta Suomessa Francois Bazaramba tuomittiin elinkautiseen vuonna 2010 osallistumisesta Ruandan kansanmurhaan ja tämä oli ensimmäinen tapaus Suomessa, jossa käsiteltiin universaalitoimivaltaa.

⁹ Sturma, 2019, s. 66; Nürnbergin oikeudenkäynnit tapahtuivat 1945–1946, toisen maailmansodan jälkeen, jolloin liittoutuneet asettivat syytteeseen Saksan natsijohtajia. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun yksittäisiä henkilöitä tuomittiin kansainvälisen oikeuden nojalla vakavista rikoksista, kuten sotarikoksista, rikoksista ihmisyyttä vastaan ja rikoksista rauhaa vastaan.

¹⁰ Kimpimäki, 2002, s. 981

oikeuden ja erityisesti kansainvälisen rikosoikeuden kautta, mutta tutkielmassa esiintyy myös jonkin verran kansallista oikeutta.

1.2 Tutkimuskysymykset ja rakenne

Tutkielman tavoitteena on selventää universaalitoimivallan periaatetta, sen merkitystä ja sen soveltuvuutta kansainvälisen rikosoikeuden vastaisissa rikoksissa. Tutkielmassa analysoidaan universaalitoimivallan käytännön soveltumista, sen mahdollisia toimivuuden puutteita sekä haasteita toteuttaa kyseistä toimivaltaa. Tarkastelun keskiössä ovat kysymykset siitä, *millä keinoin* universaalitoimivalta mahdollistaa rikossyytteiden nostamisen ilman syytetyn yhteyttä valtioon, millaisia rikoksia tämän alaan kuuluu, sekä millainen rooli kansainvälisillä ihmisoikeussopimuksilla ja oikeuskäytännöllä on universaalitoimivallan soveltamisessa.

Tutkielman aiheena siis on universaalitoimivalta, miten universaalitoimivaltaa sovelletaan käytännössä, miten se suhtautuu kansainväliseen oikeuteen ja erityisesti kansainväliseen rikosoikeuteen ja mikä merkitys ylipäätään universaaliperiaatteella on ja onko sillä tulevaisuutta. Tutkimuskysymyksinä tutkielmassa on:

1. Millaisia rikostyyppisiä universaali toimivalta kattaa, erityisesti rikoksia ihmisyyttä vastaan ja sotarikoksia koskien,
2. Miten kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja oikeuskäytännöt vaikuttavat rikosoikeuden toimivallan rajoihin.

Tutkielmassa voitaisiin laajemminkin tutkia universaalitoimivallan toimivuutta mekaanisesta näkökulmasta ja pohtia siitä johtavaa mahdollista kritiikkiä, mutta koska tämän tutkielman tarkoituksena on ensisijaisesti antaa vastauksia siihen, mitä universaalitoimivalta on ja miten se toteutuu kansainvälisen oikeuden kautta vakavissa rikoksissa, kuten rikokset ihmisyyttä vastaan ja sotarikokset, ei tutkielman keskiössä kuitenkaan ole arvioida, miten kyseiseen järjestelmään suhtaudutaan.

Tutkielmassa käsitellään alkuun tutkielman kannalta tärkeitä käsitteitä ja lopulta analysoidaan eri oikeustapauksien kautta, miten universaalitoimivaltaa sovelletaan käytännössä. Johdannon jälkeen tutkitaan, mistä universaalitoimivalta rakentuu ja mihin sen soveltaminen perustuu sekä tutkitaan, mitkä rikokset kuuluvat universaalitoimivallan piiriin. Tässä tarkemmin analysoidaan kansainvälistä oikeutta ja kansainvälistä rikosoikeutta, koska universaalitoimivalta luonteeltaan soveltuu kansainvälisen rikosoikeuden alueella. Seuraavassa luvussa tarkastelussa ovat olennaisimmat kansainväliset ihmisoikeussopimukset liittyen näihin vakaviin rikoksiin ja oikeuskäytännön vaikutus rikosoikeuden toimivaltaan ja tutkitaan sitä, miten ihmisoikeussopimukset rajoittavat tai laajentavat toimivaltaa ja miten universaalitoimivaltaan liittyy poliittiset rajoitteet. Lopuksi on tarkoitus tarkastella universaalitoimivallan soveltamisen haasteita, osin oikeustapausten näkökulmasta ja osin poliittisen keskustelun näkökulmasta.

1.3 Tutkimusmenetelmä ja lähdeaineisto

Tutkielmassani tutkimusmenetelmänä käytän oikeusdogmatiikkaa eli lainoppia, joka tulkitsee ja analysoi voimassa olevaa oikeutta, tuottaa systematisointia ja antaa perusteltuja tulkintaehdotuksia oikeudellisista kysymyksistä. Se tutkii oikeusnormeja ja niiden ajatussisältöjä ja antaa kuvauksen voimassa olevasta oikeudesta¹¹. Lainoppia kuvataan usein tulkinnan ja systematisoinnin prosessina. Tulkinta tarkoittaa kykyä selvittää voimassa olevan oikeuden sisältö erilaisten oikeuslähteiden, erityisesti lain, pohjalta sekä taitoa perustella oikeuden sisältöä koskevat väitteet vakuuttavasti. Systematisointi taas tarkoittaa oikeusjärjestelmän kokonaisuuden hahmottamista ja niitä oikeustieteen keinoja, joilla tämä kokonaisuus luodaan ja joiden avulla sitä pidetään yllä. Se toteutuu yleisten oppien, kuten käsitteiden, periaatteiden ja teorioiden avulla¹². Lainoppi tarkastelee olemassa olevaa oikeutta sekä sitä, millainen merkitys lailla ja muilla oikeuslähteillä on¹³.

¹¹ Hirvonen, 2011, s. 25

¹² Määttä, 2012, s. 7

¹³ Hirvonen, 2011, s. 23

Lainoppi on Miquel Realen käsityksen mukaan jaettu kahteen, käytännölliseen ja teoreettiseen lainoppiin ja tätä jaottelua käytetään oikeudellisten ongelmien analyysissä¹⁴. Aarnio käsittää lainopin jakautuvan tulkintaan (käytännöllinen lainoppi) ja systematisointiin (teoreettinen lainoppi)¹⁵. Lainopin metodisiin taitoihin kuuluu oikeuslähdeoppi, joka määrittää sen oikeudellisen materiaalin, jota tulkinta- ja systematisointityössä voidaan hyödyntää. Oikeuslähdeoppi ei pelkästään kuvaa oikeuslähteiden käyttöä (deskriptiivinen oikeuslähdeoppi), vaan se on myös osa oikeusjärjestystä säädellössään oikeuslähteitä, niiden käyttöä sekä keskinäistä hierarkiaa (normatiivinen oikeuslähdeoppi)¹⁶.

Lainoppi keskittyy erilaisten juridisten tekstien merkityssisältöjen täsmentämiseen. Käytännöllisen lainopin menetelmällinen ydin perustuu oikeuslähde-, tulkinta- ja argumentaatio-oppien käyttöön, jotka määrittelevät tulkinnassa hyödynnettävän lähdeaineiston, eri lähteiden painoarvon sekä tekstien tulkintaperiaatteet. Teoreettinen lainoppi kehittää yleisiä oppeja, joiden keskiössä on käsitteet, periaatteet ja teorat¹⁷. Omassa tutkielmassani käsitteet ovatkin keskeisessä osassa, sillä niiden avulla on helpompi ymmärtää, miten nämä eri käsitteet näkyvät käytännössä ja miten näitä sovelletaan eri tapauksissa. Yleiset opit muodostavat oikeudellisen kulttuurin teoreettisen ytimen, jonka hallinta on välttämätöntä oikeuden ammattilaisten vakuuttavalle argumentaatiolle. Ne ovat osa oikeustieteellisen koulutuksen kautta kehittyvää hiljaista tietoa, jota alan ammattilaiset hyödyntävät¹⁸. Lainopin tehtävänä on siis tulkintakannanotoissaan analysoida oikeusnormilauseiden sisältöä, sillä oikeusnormien merkitys määräytyy tulkinnan kautta. Lainoppi siis esittää näkemyksen oikeusnormin merkityssisällöstä ja samalla sen avulla todetaan, että kyseinen normi on osa voimassa olevaa oikeutta¹⁹.

Koska lainopissa analysoidaan voimassa olevaa oikeutta systematisoimalla, tulkitsemalla ja arvioimalla oikeuslähteitä, kuten kansainvälisiä sopimuksia, tuomioistuinten ratkaisuja

¹⁴ Laakso, 2012, s. 444

¹⁵ Aarnio, 1978, s. 52

¹⁶ Hirvonen, 2011, s. 41; Tuori, 2000, s. 174

¹⁷ Määttä, 2012, s. 18

¹⁸ Määttä, 2012, s. 19

¹⁹ Hirvonen, 2011, s. 24

ja oikeuskirjallisuutta, on tämän tutkielman menetelmä lainoppi. Tämän tutkielman yhteydessä keskeisessä asemassa ovat muun muassa kansainväliset rikostuomioistuimet, kuten Kansainvälinen rikostuomioistuin (ICC, International Criminal Court) ja aiemmat ad hoc -tuomioistuimet, joiden ratkaisuista voidaan johtaa universaalitoimivallan soveltamiskäytäntöä. Lisäksi lainopillinen analyysi voi selvittää, miten eri valtiot ja kansainväliset toimijat ovat muovanneet rikosoikeudellista vastuuta kansainvälisen oikeuden kehityksen myötä. Tutkielmassa hahmotetaan tämän kautta universaalitoimivallan asemaa ja oikeudellisia perusteita sekä arvioidaan, mikä on sen vaikutus rikosoikeudelliseen vastuuseen kansainvälisissä rikosoikeudenkäynneissä.

Kansainvälisessä oikeudessa asioita lähestytään pääasiassa valtioiden ja kansainvälisten toimijoiden välisten sopimusten, tapaoikeuden ja yleisten oikeusperiaatteiden kautta. Sen toimintatapa perustuu suvereniteetin ja yhteistyön väliseen tasapainoon, jossa oikeudelliset normit ohjaavat valtioiden toimintaa samalla kun ne säilyttävät päätösvaltansa. Valtioille annetut velvoitteet tarkoittavat sitä, että valtion on toimittava niiden mukaisesti välittömästi veloitteen syntymisen myötä ja valtionsisäinen vaikutus tapahtuu kahdella eri tavalla, joko monistisesti tai dualistisesti. Monismissa kansainvälinen oikeus ja kansallinen oikeus nähdään yhtenä kokonaisuutena ja dualismissa nämä ovat kaksi eri oikeusjärjestelmää ja siinä vaaditaan erilaisia täytäntöönpanotoimia, jotta kansainvälisen oikeuden määräykset sitovat valtiota ja sen toimijoita²⁰.

Kansainvälinen oikeus ei perustu yhteen keskitettyyn lainsäätäjään tai toimeenpanoviranomaiseen, vaan sen toimeenpano nojaa pitkälti valtioiden sitoutumiseen, kansainvälisten tuomioistuinten päätöksiin ja kansainvälisten järjestöjen, kuten YK:n, koordinoimaan valvontaan. Erityisesti ihmisoikeus- ja rikosoikeudellisissa kysymyksissä kansainvälinen oikeus pyrkii takaamaan yksilöiden suojelun ja oikeudenmukaisuuden esimerkiksi kansainvälisten tuomioistuinten, kuten ICC:n kautta. Toimintatapa on siis luonteeltaan monitasoinen ja edellyttää sekä oikeudellisia mekanismeja että poliittista tahtoa sääntöjen täytäntöönpanemiseksi. Kansainvälisen oikeuden ja kansallisen oikeuden välillä ei ole

²⁰ Hannikainen, 2014, s. 19; Hakapää, 2003, s. 17

eroteltu toimivaltaa, vaan lainsäätäjinä toimivat valtiot, jotka omaavat toimeenpanovaltan itsellään²¹.

Kansainvälistä oikeutta pidetään epävarmana sekä epävakana ja osittain tämä johtuu siitä, että kansainvälisen oikeuden toteuttaminen valtiosisäisesti on jäänyt valtioiden itsensä vastuulle eikä se ole kehittynyt samassa tahdissa esimerkiksi valtiosääntöoikeuden kanssa. Koska valtioilla ei ole valtiosisäisiä kansainvälisen oikeuden lainsäätäjiä, kuten kansallisessa lainsäädännössä on tuomioistuimet, jotka tekevät oikeuden ja koska kansainvälisen oikeuden toteutuminen ei ole yksiselitteinen prosessi, kun taas kansallinen oikeus on hyvinkin suoraviivainen, aiheuttaa tämä hankaluuksia sekä ymmärtää kansainvälistä oikeutta että lopulta toteuttaa sitä²².

Koska tutkielmassa käsitellään kansainvälistä oikeutta, ovat kansainväliset oikeuslähteet ensisijaisessa asemassa. Näistä aion käyttää sopimuksia ja yleissopimuksia, kuten Geneven sopimukset, YK:n ihmisoikeussopimukset, YK:n kidutuksen vastainen sopimus sekä Rooman perussääntöä materiaalina, kansainvälisen oikeuden päätöksiä ja tuomioita, joista ICC:n ratkaisut ovat yhtenä lähteenä. Kansainvälisen rikostuomioistuimen entisen Jugoslavian alueen rikoksista (ICTY) ja Ruandan kansainvälisen rikostuomioistuimen (ICTR) päätökset ja Kansainvälisen tuomioistuimen (ICJ) lausunnot ja ratkaisut ovat osa kansainvälistä näkökulmaa. Käsitelen tutkielmassa myös eri tapauksia, joissa on hyödynnetty universaalitoimivaltaa, kuten Ruandan kansanmurhan tapaukset ja oikeudenkäynti, Nürnbergin ja Tokion²³ oikeudenkäynnit.

²¹ Hannikainen, 2014, s. 20–21

²² Niemi, 2015, s. 431.

²³ Dixon, 2013, s. 155 Tokion oikeudenkäynnit, virallisesti Kaukoidän kansainvälinen tuomioistuin, olivat toisen maailmansodan jälkeiset oikeudenkäynnit, joissa käsiteltiin Japanin johtajien vastuuta sodan aikana tehdyistä rikoksista. Syytettyjä oli yhteensä 28 ja oikeudenkäynnit pidettiin Tokiossa 1946–1948, ja ne olivat niin sanotusti Japanin vastine Nürnbergin oikeudenkäynneille, joissa tuomittiin Saksan natsijohtajia. Kansainvälisen rikosoikeuden kannalta nämä olivat merkittävät oikeudenkäynnit, sillä ne loivat ennakkotapauksia kansainväliselle rikosoikeudelle sekä nämä olivat ensimmäisiä oikeudenkäyntejä, joissa rikokset ihmisyyttä vastaan määriteltiin laajemmin osaksi kansainvälistä oikeutta.

2 Kansainvälisen rikosoikeuden perusta ja universaalitoimivalta

2.1 Kansainvälinen rikosoikeus osana kansainvälistä oikeutta

Kansainväliset tuomioistuimet ja valvontaelimet ovat perinteisesti keskittyneet rikkomustapausten lopputulokseen ja jättäneet kansallisen täytäntöönpanon jäsenvaltioiden vastuulle. EU-oikeudessa Euroopan unionin tuomioistuin (ECJ) on kuitenkin korostanut yhteisöainsäädännön ensisijaisuutta, mikä on muuttanut kansallisten lakien ja kansainvälisen oikeuden suhdetta. Kansainvälisessä rikosoikeudessa sopimukset, kuten YK:n kidutuksen vastainen yleissopimus, velvoittavat yhä enemmän jäsenvaltioita omaksumaan yhteiset oikeudelliset määritelmät ja muuttamaan kansallista lainsäädäntöään niiden mukaisesti²⁴.

Nürnbergin ja Tokion oikeudenkäynnit olivat kansainvälisen oikeuden merkkipaaluja, sillä ne edustivat ensimmäistä kertaa sitä, että kansainvälistä oikeutta noudatettiin kansallisvaltion suveriniteetin ulkopuolella ja sodan lakien ulkopuolella. Näiden oikeudenkäyntien laillisuus ja menettelyllinen läsnäolo edustivat myös ensimmäistä kertaa, kun yksittäinen rikollinen teko tehtiin vastuulliseksi kansainvälisen oikeuden silmissä²⁵.

Kansainvälisessä rikosoikeudessa muodolliset instituutiot, kuten sotatuomioistuimet ja rauhanprosessia tukevat oikeuselimet, ovat keskeisessä asemassa. Ne hallinnoivat kansainvälisiä oikeusprosesseja sekä rikosoikeudellista lainsäädäntöä ja menettelyä. Nämä monet instituutiot ovat keskeisiä oikeusjärjestelmän asemassa ja ne näyttävät erityisesti kansallisessa ympäristössä, mutta ne voivat myös integroitua osaksi kansallista lainsäädäntöä ylikansallisella tasolla²⁶.

²⁴ Denza, 2003, s. 419

²⁵ Findlay, 2013, s. 20

²⁶ Findlay, 2013, s. 17

Vaikka kansainvälisessä oikeusjärjestelmässä toimii useita toimijoita, valtioita pidetään kuitenkin sen tärkeimpänä ja keskeisimpänä subjektina ja siksi niillä onkin hallitseva rooli kansainvälisen oikeuden luomisessa. 38 artiklan 1 kohdan tarkempi tutkailu paljastaa, että kansainvälisen oikeuden tärkeimpien lähteiden, kuten kansainvälisten yleissopimusten ja yleisten periaatteiden, osalta valtioilla on ensisijainen rooli niiden luomisessa. Kansainvälisiä yleissopimuksia solmitaan pääasiassa valtioiden toimesta, mutta ei kuitenkaan ainoastaan²⁷.

Kansainvälinen rikosoikeus muodostuu erilaisista kansainvälisistä säännöistä, joiden tarkoituksena on sekä määritellä kansainvälisiä rikoksia että asettaa valtioille velvollisuus asettaa yksilöitä syytteeseen ja rangaista ainakin osasta näistä rikoksista. Lisäksi se säätelee kansainvälisiä oikeudenkäyntejä, joissa käsitellään näihin rikoksiin syylliseksi epäiltyjä henkilöitä. Tähän oikeudenalaan kuuluu aineellinen rikosoikeus, joka määrittelee, mitkä teot luokitellaan kansainvälisiksi rikoksiksi, millaiset tahallisuuden tai tuottamuksen vaatimukset tekojen rangaistavuudelle asetetaan, sekä millaisissa tilanteissa rikoksiin syylliseksi epäilty henkilö voidaan vapauttaa rikosoikeudellisesta vastuusta. Lisäksi se säätelee, milloin ja millä ehdoin valtiot ovat velvollisia tai oikeutettuja asettamaan syytteeseen kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneitä²⁸.

Universaalitoimivalta on yksi kansainvälisen rikosoikeuden mekanismeista, jolla pyritään varmistamaan, että niistä vakavista rikoksista, joita universaalitoimivalta käsittää, syytettyt henkilöt joutuvat oikeudelliseen vastuuseen. Tämä pätee riippumatta siitä, missä rikokset ovat tehty ja ketkä ovat uhreja. Näin kansainvälinen rikosoikeus ja universaalitoimivalta toimivat käytännössä toisiaan tukevina ja universaalitoimivalta täydentää kansainvälistä rikosoikeutta saavuttamaan haluttu lopputulos.

Erityisen tärkeä erottelu kansainvälisen rikosoikeuden ja muun kansainvälisen oikeuden piiriin kuuluvien alojen kanssa on, että kansainvälinen rikosoikeus keskittyy pääasiassa

²⁷ Egede & Sutch, 2013, s. 49

²⁸ Cassese, 2003, s. 721–722

yksilöiden vastuuseen, jolloin yksilöiden on pidättäydyttävä tietyistä menettelytavoista, kun taas humanitaarinen oikeus ja kansainvälinen ihmisoikeuslainsäädäntö koskevat kollektiivisten yhteisöjen velvoitteita, jolloin ristiriitojen osapuolten tai valtioiden on rajoitettava tai sitouduttava tiettyihin tekoihin suojellakseen yksilöiden etuja²⁹.

2.2 Kansainvälisen rikosoikeuden keskeiset oikeuslähteet

Kansainvälisen oikeuden perussäännön 1 artiklassa todetaan, että Kansainvälinen tuomioistuin on perustettu vuonna 1945 ja se on perustettu Yhdistyneiden Kansakuntien tärkeimmäksi lainkäyttöelimeksi ja se toimii Kansainvälisen oikeuden perussäännön mukaisesti. Kansainvälisen tuomioistuimen (ICJ) perussäännön (Statute of the ICJ) artiklassa 38 määriteltä kansainvälisen oikeuden tuomioistuimen käyttö ja tehtävä, ja artiklassa on todettu, että siinä sovelletaan tuomioistuinta, jonka tehtävänä on ratkaista sen käsiteltäväksi saatetut riidat kansainvälisen oikeuden mukaisesti:

- a. kansainvälisiä yleisiä tai erityisiä yleissopimuksia, joissa vahvistetaan säännöt, jotka riidan osapuolina olevat valtiot ovat nimenomaisesti tunnustaneet;
- b. kansainvälistä tapaa, joka on osoitus laiksi hyväksytystä yleisestä käytännöstä;
- c. sivistyneiden kansojen tunnustamia yleisiä oikeusperiaatteita;
- d. jollei artiklan 59 määräyksistä muuta johdu, tuomioistuinten päätöksiä ja eri kansojen pätevimpien julkisasiantuntijoiden oppeja toissijaisina keinoina oikeussääntöjen määrittämiseksi.

ICJ:n perussäännön 38.1(b) artikla luettelee kansainvälisen tavan (custom) yhdeksi oikeuslähteeksi, jota tuomioistuin voi käyttää hyväkseen. Artiklassa todetaan, että ”kansainvälisen tapa, yleisesti hyväksyttynä käytäntönä, on todiste oikeudellisesti sitovasta säännöstä”. Se heijastaa näkemystä siitä, että tapa muodostuu kahdesta osatekijästä: yleisestä käytännöstä (usus) tai käytön pitkäaikaisuudesta (diuturnitas), sekä siitä vakaumuksesta, että tällainen käytäntö heijastaa oikeutta tai on oikeudellisesta sitovaa (opinio juris) tai että siihen velvoittavat sosiaaliset, taloudelliset tai poliittiset tarpeet

²⁹ Tan, 2021, s. 32

(*opinio necessitatis*). Tavan pääominaisuus on, että se ei yleensä ole tarkoituksellinen lainsäädäntöprosessi. Toisin kuin sopimuksissa, joissa valtiot tulevat tietoisesti yhteen sopiakseen käyttäytymisnormeista, joita kaikkien lainmuodostusprosessiin osallistuvien on noudatettava, tavan kohdalla näin ei tapahdu. Tavanmuodostusprosessiin osallistuessaan valtiot eivät pyri ensisijaisesti säätämään kansainvälisiä sääntöjä, vaan niiden ensisijaisena tavoitteena on suojella taloudellisia, sosiaalisia tai poliittisia etujaan. Uuden kansainvälisen säännön asteittainen syntyminen on valtioiden käyttäytymisen sivutuote kansainvälisissä suhteissa. Tästä syystä tapaa on myös kuvailtu ”tiedostamattomaksi ja tahattomaksi lainsäädännöksi” ja jotkut kansainvälisen oikeuden juristit ovat määritelleet sen ”spontaaniksi prosessiksi”³⁰.

Ajatus kansainvälisestä tapaoikeudesta (*customary law*) kansainvälisen rikosoikeuden lähteenä on kiistanalainen. Tavallisesta kansainvälisestä oikeudesta johdetut säännöt ovat kirjoittamattomia ja osa niistä epämääräisiä. Moniselitteiset ominaisuudet vaikuttavat olevan ristiriidassa laillisuusperiaatteen kanssa, erityisesti siviilioikeudessa. Sopimusoikeuden ja kansainvälisen tapaoikeuden välinen ero oikeusvarmuudessa on kuitenkin eri asteiden välinen asia. Laillisuusperiaatteen ydin yhdenmukaistetaan vain, jos tavanomainen sääntö oli kohtuullisesti ennakoitavissa ja asianomaisten henkilöiden saavutettavissa. Laillisuusperiaate itsessään rajoittaa sovellettavien sääntöjen, myös kansainvälisen tapaoikeuden, tulkintaa sen sijaan, että se sulki pois tavan kansainvälisen rikosoikeuden lähteenä³¹.

Jotta jokin teko voisi olla kansainvälinen taparikos, tulee kyseisen teon olla kansainvälisen tapaoikeuden kieltävän normin vastainen. Kansainvälisiksi tapanormeiksi on määritelty säännöt, jotka perustuvat lakiin hyväksytyyn ja noudatettuun yleiseen käytäntöön eli lakisääteiseen velvoitteeseen. Jotta säännöstä tulisi osa kansainvälistä tapaoikeutta, on

³⁰ Cassese, 2005, s. 156

³¹ Tan, 2021, s. 3

oltava sellainen jatkuva käytäntö, jossa valtiot hyväksyvät sen oman velvollisuutensa toimia³².

Kansainvälinen rikostuomioistuin voi vedota kansainväliseen tapaoikeuteen selventääkseen Rooman perussäännön epäselvien tekstien sisältöjä silloin, kun kyseinen sopimussääntö on tavanomaisen säännön uudelleenlaatumista. Kun kyse on muiden kuin puoluevaltioiden kansalaisista, perussäännössä olevien ydinrikosten määritelmiä olisi tulkittava tiukasti, jotta niissä noudettaisiin olemassa olevia tapaoikeuden sääntöjä. Yhdenvertaisen soveltamisen ja lainvalvonnan hengessä myös rikoksia ja vastuita koskevat säännöt ovat viime kädessä luettava kansainvälisen tapaoikeuden mukaisiksi³³.

Tapaoikeuden sovellettavuus toteutuu kaikilla valtioilla samalla tavalla ja tätä sanotaan automaattiseksi välittömäksi sovellettavuudeksi. Useimpien valtioiden perustuslait tai lait ja tuomioistuinten päätökset määräävät, että kansainväliset säännöt tulevat kotimaassa sitoviksi *ipso facto*, eli pelkästään niiden syntymisen seurauksena kansainvälisessä yhteydessä. Heti kun ne syntyvät maailmanlaajuisessa yhteisössä, kansainväliset tapaoikeudelliset säännöt tulevat sitoviksi kansallisissa oikeusjärjestelmissä, jolloin kansallisella tasolla niillä on samaa sisältö kuin vastaavilla kansainvälisillä säännöillä. Tämä toimintatapa on toimiva vain tässä suhteessa ja vain näille säännöille, jotka kehittyvät vähitellen osaksi maailmanlaajuisesta yhteisöstä ja joiden sisältö ei ole selkeästi määriteltävissä. Jos valtiot päättäisivät, että tapaoikeudellinen sääntö tulee sitovaksi vasta sitten, kun parlamentti on säätänyt sisällöstä lain muodossa, lainsäätäjällä olisi vaikea tehtävä päättää, onko tapaoikeudellinen sääntö ja muotoutunut ja mitä se tarkalleen ottaen sisältää. Ottaen huomioon tapaoikeuden erityspiirteet, on tarkoituksenmukaisempaa jättää sen arvioiminen, onko tapaoikeudellinen sääntö voimassa valtion oikeusjärjestelmässä ja missä määrin, tuomareille ja muille viranomaisille³⁴.

³² Simbeye, 2004, s. 37

³³ Tan, 2021, s. 7

³⁴ Cassese, 2005, s. 224

On esitetty, että valtioiden kommentit ja lausunnot ovat tapa, jolla valtiot osoittavat käsitöksensä kansainvälisen oikeuden normeista ja niiden asemasta, joten ne toimivat samalla tavalla kuin valtioiden fyysiset teot tässä asiassa. Se, mitä valtiot sanovat tai tekevät, ovat molemmille tärkeitä käytännön vakiintumisessa³⁵.

Yksi kansainvälisen oikeuden muodollinen lähde, joka on alisteinen sopimusoikeudella ja tapaoikeudelle, on ”sivistyneiden kansojen tunnustamat yleiset oikeusperiaatteet”. On kuitenkin eri näkemyksiä siitä, mitä tämä tarkalleen tarkoittaa. Osalle yleiset oikeusperiaatteet tarkoittavat kansainvälisen oikeuden yleisiä periaatteita, mutta tutkimalla tarkemmin ICJ:n perussäännön 38 artiklan 1 kohdan c-alakohdassa tarkoitettua asiaan voidaan ymmärtää paremmin kyseisen artiklan alkuperää. Artikla 38 laadittiin ensimmäisen kerran vuonna 1920 pysyvän kansainvälisen tuomioistuimen perussäännön lähteiden artikkeliksi ja se säilyi muuttumattomana kokonaisuudessaan ICJ:n perussäännön lähteiden artikkelina. Sen kohta 38(1)(c) heijastaa vahvasti sen ajan käsitystä, jonka mukaan tuomioistuin ei voi ratkaista asiaa, jos sopimus tai tapa ei anna ratkaisua asiassa (tätä kutsutaan non liquet -opiksi). Vaikka tätä oppia pidetään nykyisin ongelmallisena, se kuvastaa sen ajan käsitystä kansainvälisen oikeuden aukoista. Tämän vuoksi perussäännön laatijat lisäsivät kolmannen oikeuslähteen, eli yleiset oikeusperiaatteet, paikkaamaan mahdollisia aukkoja kansainvälisessä oikeudessa³⁶.

Rooman perussäännön 22 artiklassa on esitelty latinankielinen periaate ”nullum crimen sine lege”, mikä tarkoittaa ”ei rangaistusta ilman lakia”. Artiklassa on kerrottu tarkemmin kolmessa kohdassa, että tämän periaatteen mukaisesti henkilö ei ole rikosoikeudellisesti vastuussa Rooman perussäännön nojalla, ellei kyseinen teko ole tapahtumahetkellä rikos, joka kuuluu tuomioistuimen toimivaltaan; rikoksen määritelmää on tulkittava tiukasti, eikä sitä saa laajentaa analogisesti. Jos määritelmä on epäselvä, sitä on tulkittava tulkinnan, syytteen tai tuomion kohteena olevan henkilön eduksi. Rooman perussäännön 25 artiklaan on myös kodifioitu periaate, jonka mukaan korostetaan *yksilöllistä*

³⁵ Simbeye, 2004, s. 38

³⁶ Grant & McGroarty, 2010, s. 20

rikosoikeudellista vastuuta, eli valtiota ei voida syyttää tehdyistä toimista, vaan syytteen on asetettava yksittäisiä henkilöitä.

ICTY ja ICTR ovat merkittäviä historian ajan rikostuomioistuimia, jotka ovat kehittäneet toimintaa kohti nykyistä Kansainvälistä rikostuomioistuinta. ICTY, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, eli entisen Jugoslavian kansainvälinen rikostuomioistuin ratkaisi aikanaan useita tapauksia liittyen Balkanien konfliktiin 1990-luvulla ja ICTR, International Criminal Tribunal for Rwanda, eli Ruandan tuomioistuin, käsitteli kansanmurhaan ja muista vakavista kansainvälisen humanitaarisen oikeuden loukkauksiin syylistyneiden henkilöiden tapauksia, jotka liittyivät Ruandan ja sen naapurivaltioiden alueella tapahtuneisiin tapahtumiin vuoden 1994 aikana. ICTR on ensimmäinen kansainvälinen tuomioistuin, joka on antanut kansanmurhasta tuomion ja samalla ensimmäinen, joka on tulkinnut vuoden 1948 Geneven yleissopimuksessa esitettyä määritelmää kansanmurhasta. ICTR on myös ensimmäinen kansainvälinen tuomioistuin, joka on määritellyt raiskauksen kansainvälisessä rikoslainsäädännössä ja tunnustanut raiskauksen kansanmurhan toteuttamiskeinoksi³⁷.

Entisen Jugoslavian ja Ruandan konflikteista on hyvä huomata, että molempia ei pidetty yhtä lailla kansainvälisinä, sillä entisen Jugoslavian konfliktia pidettiin osittain kansainvälisenä, kun taas Ruandan konfliktia ei pidetty lainkaan kansainvälisenä. YK:n turvallisuusneuvosto piti kuitenkin ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten käsitettä yleispätevänä ja laajensi kansainvälisen rikollisuuden luokan soveltamisalaa niin, että se kattaa sekä sisäiset että kansainväliset konfliktit. Näiden kahden perussäännöissä on kuitenkin eronsa myös kahden eri konfliktityypin välillä: ICTY 5 artiklassa säädetään, että näiden rikosten ja aseellisten konfliktien välillä on oltava yhteys, riippumatta siitä, onko konflikti itsessään luonteeltaan sisäinen vai kansainvälinen, kun taas ICTR 3 artiklassa ei mainita, että tällaista erityistä yhteyttä vaadittaisiin, vaan ainoastaan kielletään, että toiminnan on oltava laajalla levinnyttä ja järjestelmällistä. Tätä eroa on voitu perustella sillä, että ICTY:n

³⁷ Knoops, 2014, s. 4; UNICTR, n.d.

laatijat ovat saattaneet ennakoida perussäännön laillisuutta koskevia haasteita ja lisänneet sen vuoksi aseellisen konfliktin vaatimuksen. Tämän lisäksi Ruandan konflikti sai osakseen vähemmän poliittista huomiota länsimaisessa yhteiskunnassa kuin entisen Jugoslavian konflikti ja koska Ruandan hallitus oli suostunut Ruandan tuomioistuimen perustamiseen, lisäys aseellisesta konfliktista on nähty poliittisesti tarpeettomana³⁸.

Nürnbergin oikeudenkäynti sai alkunsa toisen maailmansodan aikaisen neljästä suurimmasta liittoutuneesta valtiosta – Yhdysvallat, Iso-Britannia, Ranska ja Neuvostoliitto – koostuvasta kansainvälisesti oikeudenkäynnistä päätettiin pitää Etelä-Saksan Nürnbergin kaupungissa. Sijainti valittiin sekä käytännöllisyyden että symboliikan perusteella: symbolisesti sijainnilla oli merkitystä, koska natsihallinto kokoontui perinteisesti vuosittain Nürnbergissä esitelläkseen kansallissosialismin ”parhaat” puolet ja käytännöllisesti katsoen kaupunki oli yksi harvoista, jossa oli oikeustalo pommitusten jäljiltä³⁹. Kyseiset valtiot kävivät neuvotteluja siitä, miten oikeudenkäynti tulisi käytännössä hoitaa ja kun lopulta päästiin lopputulokseen syytesuunnitelmasta, oli oikeudenkäynnin aika. Tämä ei kuitenkaan alkanut täysin vaikeuksista, sillä muiden liittoutuneiden valtioiden mielestä tapaus tulisi rakentaa järjestelmällisesti ja sen myötä tulisi osoittaa syyllisyys, kun taas Neuvostoliiton edustajat olisivat tuominneet jo natsijohtajat syyllisiksi ja oikeudenkäynnin tehtävänä olisi vain määrittää jokaisen henkilökohtainen tuomio. Lopulta kaikki valtiot pääsivät sopuun ja oikeudenkäynnin sopimuksen liitteeksi luotiin peruskirja, jonka määrä oli toimia Kansainvälisen rikostuomioistuimen hallintovälineenä, josta erityisesti nostettiin artikla 6, jossa määriteltiin rikokset rauhaa vastaan, sotarikokset ja rikokset ihmisyyttä vastaan sellaisiksi rikoksiksi, jotka kuuluvat Kansainvälisen sotarikostuomioistuimen tuomiovaltaan ja joista määrätään yksilöllinen vastuu⁴⁰. Nürnbergin oikeudenkäyntien merkittävin uudistus oli juuri pitää yksilöitä, mukaan lukien valtionpäämiehiä, ministereitä ja sotilasjohtajia, rikosoikeudellisesti vastuussa toimista, joihin he olivat ryhtyneet virallisissa tehtävissään. Tämä erosi aiemmin olevasta ajatuksesta, että vain

³⁸ Knoops, 2014, s. 4

³⁹ Griech-Poelle & Beth (2020), s. 11

⁴⁰ Griech-Poelle & Beth, 2020, s. 13–14

valtiot olisivat kansainvälisen oikeuden alaisina, ei yksilöt. Tämä uudempi ajatus kuitenkin edisti sitä, että tietyt rikokset, kuten kansanmurha tai kidutus, ovat niin vakavia, että sen tekijät eivät voi suojautua valtion vallan tai kotimaisen tuomiovallan rajojen taakse. Myös tämä oli omiaan myöhemmin kehittämään universaalitoimivallan käsitettä⁴¹.

Nürnbergin oikeudenkäynti sai osakseen myös kritiikkiä. Ensinnäkin angloamerikkalainen rikosprosessi oli saksalaisille lakimiehille vieras, jonka vuoksi he eivät luottaneet oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen. Saksalaiset kuitenkin oppivat esimerkiksi ristiinvalvontaluominaisuuden, jolloin se kritiikki ei enää pitänyt puoliaan. Toinen kritiikki kohdistui ajatukseen siitä, onko oikein asettaa sotilasjohtajia vastuuseen heidän poliittista päätöksistään. Saksan puolustus vetosi tässä erityisesti siihen, että sotilasjohtaja yksinkertaisesti noudattaa käskyjä, mutta ei ole vastuussa poliittisesta päätöksestä ryhtyä sotaan. Saksalaiset sotilaat kunnioittavat sotilaallisia hyveitä kuten uskollisuutta ja kunniaa, jota he pyrkivät osoittamaan teoissaan. Oikeudenkäynnissä kuitenkin nähtiin, että vaikka teoriassa tällaiset hyveet olisivat hyviä, niin natsihallinto pyrki vain saamaan kunniaa, kun SS ja Wehrmachtin jäsenet olivat valmiita käymään moraalitonta sota moraalittomilla keinoilla. Kuitenkin ehkä merkittävin kritiikki liittyi *nullum crimen sine lege* -periaatteen eli niin sanotun taannehtivuuskiellon rikkominen. Siinä, missä Nürnbergin oikeudenkäynnit rikkoisivat tätä periaatetta, koskisi erityisesti rikosta rauhaa vastaan. Länsi-Saksan perustuslaissa oli kohta, jossa sanotaan, että teko voi olla rangaistava vain silloin, kun se on määritelty laissa rikokseksi ennen teon tekemistä ja tämä periaate on edelleen olennainen oikeusvaltion toteutumisen kannalta. Euroopan ihmisoikeussopimukseen (EIS) sisällytettiin vuonna 1950 yleissopimusta laadittaessa taannehtivaa syytteesenpanoa koskeva määräys 7 artiklan 2 kohtaan. Tässä vaiheessa Nürnbergin oikeudenkäynti oli vielä vahvasti muistissa, joten EIS:een lisättiin poikkeus, joka koskee hirvittäviä julmuuksia, jotka loukkaavat ihmisyyden omatuntoa. Tätä poikkeusta on pidetty selvänä epäluottamuksen osoituksena Nürnbergin oikeudenkäyntiä kohtaan⁴².

⁴¹ Santos, *The Evolution of Universal Jurisdiction*, n.d

⁴² Griech-Poelle & Beth, 2020, s. 43–45

Tokion sotarikostuomioistuimen peruskirja on samankaltainen kuin Nürnbergin sotarikostuomioistuimen peruskirja, mutta se sisältää myös eroja. Erona Nürnbergiin, joka perustettiin neljän liittoutuneen valtion välisen sopimuksen perusteella, Tokion sotarikostuomioistuin perustettiin liittoutuneiden joukkojen ylipäällikön käskystä ja siihen kuuluvat jäsenet oli ylipäällikkö nimennyt itse henkilökohtaisesti. Tokion tuomioistuin toimi 1946–1948 vuosien aikana ja se koostui yhdentoista maan edustajista: Neuvostoliiton, Yhdysvaltojen, Iso-Britannian, Australian, Kanadan, Uuden-Seelannin, Alankomaiden, Kiinan, Intian ja Filippiinien edustajista. Tärkeimmät sotarikolliset joutuivat vastuuseen viidestä eri rikostyypistä: militarismin ylivalta Japanissa ja sodan valmistelu, Japanin hyökkäys Kiinaa vastaan, Japanin hyökkäys Neuvostoliittoa vastaan, Tyynenmeren sota vuosina 1941–1945 ja rikokset sodan lakeja ja tapoja vastaan (julmuudet)⁴³.

Tuomioistuimista sanotaan, että ne eivät säädä lakeja, vaan ainoastaan tulkitsevat ja soveltavat voimassa olevia lakeja. Todellisuudessa kuitenkin myös tuomioistuimet säätävät lakeja voimassa olevien lakien tulkinnan ja soveltamisen varjolla. Esimerkiksi tilanteessa, jossa täytyy määrittää, onko jokin normi noussut kansainvälisen tapaoikeuden tasolle, saatetaan joskus päätyä luomaan kyseisestä normista kansainvälisen tapaoikeuden normi tuomioistuimen toimesta. Jotta kuitenkin tuomioistuin voi hyväksyä normin kansainväliseen tapaoikeuteen, on varmistuttava siitä, että vaadittu kaksiosainen elementti on olemassa, eli valtion käytännöt ja opinio juris⁴⁴.

2.3 Rooman perussäännön soveltaminen

Rooman perussääntö (1998) on Kansainvälisen rikostuomioistuimen (ICC) perustamisasiakirja, joka määrittelee ja säätelee sotarikoksia sekä muita vakavia kansainvälisiä rikoksia, kuten rikoksia ihmisyyttä vastaan ja kansanmurhaa. ICC kuitenkin ei ole

⁴³ Kirichenko, 2009, s. 254; Dixon, 2013, s. 155

⁴⁴ Edege & Sutch, 2013, s. 52

universaalitoimivaltainen tuomioistuin, vaan sen toimivalta on määritelty Rooman perussäännössä ja se toimii pääsääntöisesti täydentävänä kansallisille oikeusjärjestelmille⁴⁵.

ICC puuttuu siis silloin, kun kansallinen oikeusjärjestelmä ei halua tai kykene käsittelemään rikoksia. Koska ICC:llä ei myöskään itsessään ole universaalista toimivaltaa, se voi käsitellä vain niitä rikoksia, jotka on tehty sen sopimusvaltiossa tai sen kansalaisen toimesta, YK:n turvallisuusneuvoston viittaamina tapauksina tai jos valtio on erikseen hyväksynyt ICC:n toimivallan tapauskohtaisesti. ICC ei kuitenkaan voi puuttua mihinkään tapahtuneeseen automaattisesti, mikäli valtio ei ole sen jäsen. Universaalitoimivaltaan perustuvat kansalliset tuomioistuimet kuitenkin voivat puuttua henkilön tekemään rikokseen, vaikkei hän olisi sen maan kansalainen⁴⁶.

Rooman perussäännön määräykset ovat jossain määrin myös kansainvälisen tapaoikeuden kodifiointeja, mutta on kuitenkin epäselvää, ovatko luonteeltaan toteavat sopimus-säännöt edelleen niin sanottua tapaoikeuden julistusta ja ovatko Rooman perussäännön vasta laaditut säännöt siirtyneet kansainvälisen tapaoikeuden piiriin⁴⁷.

Rooman perussäännön määräysten tulkinta on vuorovaikutuksessa humanitaarisen oikeuden ja kansainvälisen ihmisoikeuslainsäädännön määräysten tulkinnan kanssa, koska monet kansainvälisen rikosoikeuden säännöt johtuvat näiden kahden hallinnon kielloista ja Rooman perussääntöä sovelletaan vakavimpien kansainvälisten rikosten ratkaisemisessa⁴⁸.

ICC:n historiassa on tapauksia, joissa on mietitty valtionpäämiehen henkilökohtaista koskemattomuutta, joka suojaa kyseistä henkilöä ulkomaisten viranomaisten pidättämiseltä. Yksi esimerkki tällaisesta koskee Omar al-Bashrin koskemattomuutta valtionpäämiehenä ollessa Sudanin presidentti vuosina 1989–2019. Häntä syytettiin viidestä eri

⁴⁵ International Criminal Court, n.d.

⁴⁶ Dixon, 2013, s. 154

⁴⁷ Tan, 2021, s. 12–13

⁴⁸ Tan, 2021, s. 32.

rikoksesta ihmisyyttä vastaan, kahdesti sotarikoksesta ja kolmesti kansanmurhasta. Tapaus oli myös ensimmäinen ICC:n historiassa, jossa on annettu pidätysmääräys valtionpäänmiestä kohtaan. Tapauksessa al-Bashirin epäiltiin olevan keskeisessä asemassa rikosten suunnittelussa ja toteuttamisessa valtion liittoutuneiden ryhmien kautta. Tuomioistuin oli määrännyt välittämään pidätysmääräyksen Sudanin viranomaisille ja kaikille Rooman perussopimuksen osapuolille sekä YK:n turvallisuusneuvoston jäsenvaltioille, mutta Sudanin hallitus kieltäytyi yhteistyöstä ICC:n kanssa eikä täten noudattanut pidätysmääräystä⁴⁹.

Al-Bashir oli vielä toisenkin pidätysmääräyksen jälkeen vapaana ja matkusteli esimerkiksi sellaisissa kohteissa, jotka olivat Rooman perussopimuksen allekirjoittajamaita, joki johti keskusteluun siitä, olivatko ensinnäkin nämä maat rikkoneet velvoitteitaan ICC:tä kohtaan, mutta samalla nosti keskusteluun sen, että mihin ICC voi toimivallallaan lopulta yltää. Vuonna 2019 al-Bashir syrjäytettiin vallasta sotilasvallankaappauksessa Sudanin sisäisten protestien jälkeen, mutta häntä ei ole vielä tänä päivänäkään toimitettu ICC:n tuomittavaksi, vaikka Sudan on sittemmin pyrkinyt tekemään yhteistyötä ICC:n kanssa⁵⁰.

Mitä tulee koskemattomuuteen, kansainväliset tuomioistuimet eivät salli koskemattomuutta kansainvälisissä ”tavanomaisissa” rikoksissa, kun taas kotimaiset tuomioistuimet sallivat. Koska kotimaisia lainkäyttöalueita sitoo toimivaltaoppi, pitäessään yksilöä vastuullisena kansainvälisistä rikoksista, on valtion ensin selvitettävä sen toimivalta asiaan. Jos kyseisellä henkilöllä on jokin tietty asema, esimerkiksi jos hän on diplomaatti, kyseinen valtio voi olla estynyt pidättämästä syytettyä. Osana suvereenia valtaansa valtioilla on tuomiovalta kaikkiin henkilöihin ja asioihin sen aluerajojen sisällä sekä siviili- että rikosasioissa⁵¹.

⁴⁹ Tan, 2021, s. 351; International Criminal Court, n.d.

⁵⁰ International Criminal Court, n.d.

⁵¹ Simbeye, 2004, s. 92

Kansainvälinen rikosoikeus on heikentänyt suvereenin ja diplomaattisen koskemattomuuden ehdotonta luonnetta, mutta vain vakiintuneiden valtion virkamiesten aineellisen koskemattomuuden osalta. Tulevaisuudessa valtion virkamiesten on kannettava vastuunsa siitä, että kansainväliset rikokset eivät kuulu tekojen piiriin ja että he ovat immuuneja syytteesepanolle tällaisista rikoksista vain siksi, että he ovat edelleen virassa ja heillä on immuniteetti *ratione personae*. Immunitetti kuitenkin muihin virallisiin toimiin säilyy edelleen⁵².

2.4 Kansainväliset rikokset universaalitoimivallan alla

Jotta jokin rikos voi olla kansainvälinen rikos, sillä täytyy olla tunnusmerkistö, mikä muuttaa kansallisen rikosoikeiden mukaisen rikoksen kansainvälisen oikeuden mukaiseksi rikokseksi. Kansainvälinen elementti on siis välttämätön, jotta kansainväliset rikokset voidaan erottaa kansallisista rikoksista. Kansainväliseen rikokseen liittyy vahvasti yhteiskunnallinen etu, jota pyritään suojelemaan. Tämä näkyy siten, että

- 1) kielletty toiminta vaikuttaa merkittävään kansainväliseen etuun;
- 2) kielletty toiminta on törkeää toimintaa, joka loukkaa maailmanyhteisön yhteisesti jaettuja arvoja;
- 3) kiellettyyn toimintaan osallistuu useampi kuin yksi valtio sen suunnittelussa, valmistelussa tai tekemisessä joko rikoksentekijöiden tai uhrien erilaisen kansallisuuden vuoksi tai siksi, että käytetyt keinot ylittävät kansalliset rajat tai;
- 4) teon vaikutukset kohdistuvat kansainvälisesti suojeltuun etuun, joka ei riitä kuumalumaan edellä olevaan 1) tai 2) kohtaan, mutta joka edellyttää kansainvälistä kriminalisointia, jotta voidaan varmistaa sen ehkäiseminen, valvominen ja tukahduttaminen, koska se perustuu ”valtion politiikkaan”, jota ilman sitä ei voitaisi toteuttaa⁵³.

⁵² Simbeye, 2004, s. 159

⁵³ Bassiouni, 2011, s. 8

Näiden ominaispiirteiden lisäksi kansainvälisen rikoksen täytyy täyttää jokin kansainvälisen, kansallisen tai valtion poliittisen toiminnan tekijöistä. Kansainvälisellä tässä tarkoitetaan käytöstä, joka uhkaa kansainvälisen yhteisön rauhaa ja turvallisuutta joko suoraan tai välillisesti, tai käytöstä, joka tunnustetaan yhteisesti jaettujen maailmanyhteisön arvojen perusteella järkyttäväksi kollektiiviselle omalletunnolle. Valtioiden rajat ylittävällä toiminnalla tarkoitetaan toimintaa, joka vaikuttaa useamman kuin yhden valtion yleiseen turvallisuuteen ja taloudellisiin etuihin ja jonka toteuttaminen ylittää kansalliset rajat, tai toimintaa, johon osallistuu useamman kuin yhden valtion kansalaisia, joko uhreina tai tekijöinä, tai joka tapahtuu yli kansallisten rajojen. Lisäksi on olemassa, jotka sisältävät osittain edellä mainittuja piirteitä, mutta joiden estäminen, valvonta ja torjunta edellyttävät kansainvälistä yhteistyötä, koska ne perustuvat valtion politiikkaan, jota ilman kyseistä toimintaa ei voitaisi toteuttaa⁵⁴.

2.4.1 Sotarikokset

Rooman perussäännön artikla 8 määrittelee sotarikokset ja asettaa selkeät raamit niiden käsittelylle Kansainvälisessä rikostuomioistuimessa. Sotarikoksiksi määritellään ne rikokset, jotka tehdään aseellisen konfliktin aikana ja jotka rikkovat kansainvälisiä humanitaarisen oikeuden sääntöjä, erityisesti **Geneven sopimuksia** ja niitä täydentäviä sääntöjä⁵⁵. Sotarikokset ovat vakavia loukkauksia tapaoikeudessa tai sopimuksissa vahvistettuja humanitaarisen oikeuden sääntöjä vastaan joko kansainvälisen tai valtiosisäisen aseellisten konfliktien yhteydessä taikka aikana. Kansainvälisen Jugoslavia-tuomioistuimen eli ICTY:n mukaan sotarikoksen tunnusmerkistö täyttyy, kun:

- 1) tapahtuu vakava rikkomus kansainvälistä sääntöä vastaan, mitä tarkoittaa sitä, että kyseessä on säännön rikkominen, joka suojelee keskeisiä arvoja ja jonka rikkominen aiheuttaa merkittävää haittaa uhrille;

⁵⁴ Bassiouni, 2011, s. 8–9

⁵⁵ Dormann & muut, 2003, s. 8

- 2) rikottu sääntö kuuluu joko tapaoikeuden piiriin tai on osa voimassa olevaa sopimusta;
- 3) rikkoja voidaan asettaa yksilönä rikosoikeudelliseen vastuuseen joko tapaoikeuden tai sopimusoikeuden perusteella. Toisin sanoen teko on sellainen, että sen vakava rikkominen kansainvälisessä oikeudessa on rangaistavaa⁵⁶.

Niiden todellinen kriminalisointi on saanut alkunsa Nürnbergin ja Tokion oikeudenkäynteistä toisen maailmansodan jälkeen, jolloin tuomittiin sen ajan toimista Saksan ja Japanin johtajia muun muassa sotarikoksista. Näiden lisäksi muualla Euroopassa lukuisia muita kansallisia sotilastuomioistuinten syyteille panoja sekä vuosisadan loppupuolella Jugoslavian ja Ruandan ad hoc -tuomioistuimet perusteettiin ja myös he aloittivat sotarikoksista tuomitsemisen⁵⁷.

On kuitenkin huomioitava, että vaikka ICC:llä on tuomiovalta sekä kansainvälisissä aseellisissa selkkauksissa Rooman perussäännön 8 artiklan 2 kohdan a ja b alakohdan nojalla, että muissa kuin kansainvälisissä aseellisissa selkkauksissa saman artiklan 2 kohdan c ja e alakohdan perusteella, siinä ei kuitenkaan määritellä näiden kahden tilanteen eroa. Kuitenkin vuoden 1949 Geneven yleissopimusten yhteinen artikla 2 määrittelee sellaisen tilanteen, jossa yleissopimuksia sovelletaan niin, että ”kaikkiin julistetun sodan tai muun aseellisen selkkauksen tapauksiin, joita voi syntyä kahden tai useamman korkean sopimuspuolen välillä, vaikka jompikumpi osapuolista ei tunnustaisi sotatilaa”, sekä ”kaikkiin osittaisen tai täydellisen miehityksen tapauksiin”, vaikka miehitys ei kohtaisi aseellista vastarintaa⁵⁸.

Humanitaarinen oikeus on kansainvälisen oikeuden haara, joka säätelee aseellisten konfliktien sääntöjä ja rajoituksia. Sen keskeisenä tavoitteena on suojella siviilejä, haavoittuneita taistelijoita, sotavankeja ja muita, jotka eivät osallistu vihollisuuksiin, sekä rajoittaa

⁵⁶ Cassese, 2003, s. 739

⁵⁷ Byron & muut, 2019, s. 12–13

⁵⁸ Byron & muut, 2019, s. 17

sodankäynnin keinoja ja menetelmiä. Siitä on käytetty erilaisia termejä, kuten (kansainvälinen) sota-oikeus, *jus in bello* (oikeus sodassa eli sotaa käytäessä), sodan lait ja tavat, sodan oikeussäännöt, aseellisissa selkkauksissa sovellettava oikeus ja aseellisissa selkkauksissa sovellettava kansainvälinen humanitaarinen oikeus⁵⁹.

Humanitaarisen oikeuden keskeinen tavoite on sodankäynnin inhimillistäminen rajoittamalla sen keinoja ja menetelmiä. Tämä toteutuu kansainvälisillä, valtioita sitovilla säännöillä, jotka asettavat rajoituksia sodankäynnille. Tarkoituksensa perusteella nämä säännöt voidaan jakaa useisiin ryhmiin. Sodan oikeussäännöt voidaan jakaa kahteen pääryhmään: *jus ad bellum* -normeihin ja *jus in bello* -normeihin. *Jus ad bellum* -normien tavoitteena on sodan ehkäiseminen, esimerkiksi kieltämällä sodan aloittaminen. *Jus in bello* -normit puolestaan säätelevät sodan osapuolten käyttäytymistä konfliktin aikana. *Jus in bello* -normien sisällä voidaan edelleen erottaa kaksi osa-aluetta: Haagin oikeus ja Geneven oikeus. Haagin oikeus (*the law of war*) asettaa rajoituksia sotatoimille ja säätelee sodankäynnin keinoja ja menetelmiä. Geneven oikeus (*humanitarian law*) puolestaan keskittyy erityisesti yksilöiden, kuten siviilien, haavoittuneiden ja sotavankien, suojeluun sekä voiman väärinkäytön estämiseen⁶⁰. Humanitaarisen oikeuden osallistaminen edellyttää kuitenkin oikeutta käyttää voimaa humanitaaristen syiden tai kansalaisten pelastamiseksi, jotka ovat siis välittömässä hengenvaarassa toisen valtion alueella ja tämän ajatellaan olevan esimerkki ihmisoikeuksien täytäntöönpanon laajentamisesta. Humanitaariset interventiot ovat myös YK:n peruskirjan toteuttamista, sillä niistä on oma kohtansa 2 artiklan 4 kohdassa: YK:n peruskirjan 2(4) artikla kieltää sekä voiman käytön että sillä uhkaamisen valtioiden välisissä suhteissa, mikä muodostaa modernin kansainvälisen oikeuden keskeisen rauhanperiaatteen. Yksi suurimmista riskeistä humanitaarisessa interventiossa on saada tarjottu apu ja tarvittava apu kohtaamaan; usein se apu, mitä tarjotaan, ei välttämättä ole sitä mitä tarvitaan. Tällaisesta tilanteesta toimii esimerkkinä Kosovon konflikti, jossa YK:n jäsenvaltiot osallistuivat aggressiiviseen sotilaalliseen kampanjaan entisessä Jugoslaviassa ilman YK:n turvallisuusneuvoston hyväksyntää.

⁵⁹ Rosén & Parkkari, 2004, s. 1 ja s. 3

⁶⁰ Kimpimäki, 2005, 143

Tilanteessa oli kaksi asiaa huomioitavana: jäsenvaltioiden tarjoama apu konfliktissa olleille ei vastannut sitä tarvittavaa apua, millä olisi saatu ratkaistua tilanne ja toisekseen konfliktissa mukana olleiden jäsenvaltioiden entiset johtajat tiesivät, että se mitä he tekevät, ei tule ratkaisemaan ihmisoikeusrikkomuksia⁶¹. Tämä on jokseenkin räikeä esimerkki tällaisesta tilanteesta, mutta osoittaa kuitenkin sen, että avun tarjoaminenkaan ei aina onnistu niin miten pitäisi.

Humanitaarisen oikeuden ensisijaisina oikeuslähteinä on valtiosopimukset eli kansainväliset yleis- ja erityissopimukset, jotka sisältävät valtioiden tunnustamia oikeussääntöjä, tapaoikeus eli kansainvälinen tapa sellaisena kuin siinä on kysymys velvoittavaksi oikeudeksi tunnustetusta yleisestä käytännöstä ja sivistyskansojen tunnustamat yleiset oikeusperiaatteet. Toissijaisia oikeuslähteitä ovat oikeuskäytäntö eli oikeudelliset ratkaisut sekä kansainvälisten että valtiosisäisten tuomioistuinten ja muiden oikeudellisten elinten osalta sekä tietoisoppi eli eri maiden etevimpien tutkijoiden opit⁶².

Humanitaarisessa oikeudessa universaalitoimivallan keskeinen peruste on ajatus siitä, että tietyt rikokset, kuten hyökkäyssota tai sotavankien ja siviilien kaltoinkohtelu aseellisen konfliktin aikana, eivät ole ainoastaan yksilöön tai kansalliseen oikeuteen kohdistuvia loukkauksia, vaan ne vaarantavat koko kansainvälisen yhteisön intressit. Koska sotarikosten ja rikosten ihmisyyttä vastaan torjumiseen liittyvä universaali intressi on laajasti tunnustettu, katsotaan, ettei valtioilla ole estettä ulottaa toimivaltaansa näihin rikoksiin riippumatta tekijän tai uhrin kansallisuudesta tai rikoksen tapahtumapaikasta⁶³.

Humanitaarinen oikeus on saanut nykyisen muotonsa vuonna 1949 hyväksytyissä neljässä Geneven sopimuksessa, joita on sittemmin täydennetty vuonna 1977 hyväksytyillä lisäpöytäkirjoilla⁶⁴. Sopimukset koskevat sodankäynnin eri muodot ja menetelmät ja sopimukset siis sisältävät

⁶¹ Uddin Khan & Bhuiyan, 2022, s. 56–57.

⁶² Rosén & Parkkari, 2004, s. 8.

⁶³ Kimpimäki, 2005, s. 144

⁶⁴ Hakapää, 2003, s. 477

- 1) maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamista,
- 2) merisotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden, sairaiden ja haaksirikkoutuneiden aseman parantamista,
- 3) sotavankien kohtelua ja
- 4) siviilihenkilöiden suojelua (sekä sodankävijän alueella että sotänäyttämöllä ja miehityillä alueilla) sodan aikana⁶⁵.

Vuonna 1949 tehdyt Geneven yleissopimukset säätelevät aseellisten konfliktien aikana tehtyjä rikoksia, erityisesti sotarikoksia, ja niiden pääasiallisena tavoitteena on suojella siviilejä (muttei kaikissa olosuhteissa), sotavankeja ja haavoittuneita taistelijoita. Vaikka ne eivät suoraan säätele rikoksia ihmisyyttä vastaan, niiden sääntöjen rikkominen voi olla osa laajempaa rikoskehystä, jossa syyllistyneet voivat joutua syytteeseen kansainvälisissä tuomioistuimissa, kuten ICC:ssä⁶⁶.

Geneven yleissopimukset ovat osa kansainvälistä tapaoikeutta ja sitovat näin ollen muita kuin sopimusvaltioita ja koskevat tekoja, jotka liittyvät myös kuuluvat ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten soveltamisalaan. Geneven yleissopimukset ja kaksi vuoden 1977 lisäpöytäkirjaa sisällyttävät tietyt rikosten ihmisyyttä vastaan osatekijät taistelijoiden kiellettyihin toimintoihin kansainvälisessä tai muussa kuin kansainvälisessä konfliktissa, mutta niihin ei kuitenkaan täysin sovellu kaikkien sellaisten siviilien suojelu, jotka ovat sellaisen valtion kansallisen lainkäyttövallan piirissä, joka ei ole osallisena aseellisessa konfliktissa, eikä niitä sovelleta tyrannihallinnon uhreiksi joutumiseen⁶⁷. Näitä yleissopimuksia ja kahta lisäpöytäkirjaa sovelletaan vain siis tiettyihin henkilöihin, tietyissä yhteyksissä.

Sotarikosten yhteydessä on tärkeä muistaa kaksi eri termiä, *jus ad bellum* ja *jus in bello*. Ensimmäinen näistä tarkoittaa oikeutta sotaan, eli se tarkoittaa niitä sääntöjä ja oikeudellisia perusteita, jotka koskevat nimenomaan sodan aloittamista ja sitä milloin valtiolla

⁶⁵ Hakapää, 2003, s. 477

⁶⁶ ICRC, War Crimes under the Rome Statute of the ICC, 2010/2015; ICC, Elements of Crimes, 2013

⁶⁷ Bassiouni, 2011, s. 210

on oikeus käyttää voimakeinoja toista valtiota kohtaan. YK:n peruskirjan 2 artikla 4 kohta kieltää voimankäytön tai sillä uhkaamisen valtioiden välillä, mutta poikkeuksena tästä on itsepuolustus (artikla 51), joka sallii voimankäytön, jos valtioon kohdistuu aseellinen hyökkäys. Myös YK:n turvallisuusneuvosto voi erillisellä valtuutuksella sallia voimankäytön kansainvälisen rauhan palauttamiseksi taikka sen ylläpitämiseksi. Jus as bellum tarkoittaa siis oikeutta sodankäyntiin ja itsepuolustukseen. Se ei kuitenkaan anna valtiolle rajattomia oikeuksia vedota kyseiseen oikeuteen. Se, että valtio on joutunut aseellisen hyökkäyksen kohteeksi, ei oikeuta sitä turvautumaan enempään voimaan kuin olisi tarpeellista laillisen tavoitteen eli hyökkäyksen lopettamisen saavuttamiseksi. Se on kansainvälisessä oikeudessa vakiintunut periaate, että voimankäytön tulisi olla suhteellisuusperiaatteen mukaista⁶⁸.

Jälkimmäinen termi, jus in bello, taas tarkoittaa oikeutta sodassa, eli se tarkoittaa niitä sääntöjä, jotka koskevat sodan käymistä sodan aikana, eli miten osapuolet voivat toimia konfliktin aikana, riippumatta siitä, onko sota ollut oikeutettu. Sodankäynnin periaatteet sisältävät muun muassa siviilien suojelun, suhteellisuusperiaatteen eli hyökkäysten haittojen on oltava suhteessa tavoiteltuun sotilaalliseen etuun, tarpeellisuuden eli vain sotilaallisesti tarpeellisia keinoja saa käyttää ja periaatteet ovat kieltäneet myös tietyt aseet ja menetelmät, kuten kemialliset aseet. Nämä periaatteet varmistavat sen, että sotaa käytäisiin oikeudenmukaisesti⁶⁹.

2.4.2 Rikokset ihmisyyttä vastaan

Kuten myös sotarikosten kriminalisoinnin kehityksessä, niin myös rikoksissa ihmisyyttä vastaan Nürnbergin oikeudenkäynnit ovat olleet käännteentekevä kohta. Nämäkään eivät rikoksena saaneet syntyänsä silloin, mutta toisen maailmansodan jälkeen sen aikaiset tapahtumat saivat aikaan sen, että rikokset ihmisyyttä vastaan ovat saaneet oman

⁶⁸ Katselli, 2010, s. 327

⁶⁹ ICRC, 2015;

rikosluokituksensa⁷⁰. YK:n yleiskokous vahvisti Nürnbergin periaatteet vuonna 1946 antamassaan päätöslauselmassa. Tämä oli yksi monista sodanjälkeisten vuosien alkuvuosina toteutetuista toimista, joilla pyrittiin vahvistamaan periaatteiden asemaa kansainvälisen oikeuden normeina. Yleiskokouksen päätöslauselmassa määrättiin, että Lontoon peruskirjassa ja Nürnbergin tuomioistuimen tuomiossa tunnustetut periaatteet olisi virallisesti kodifioitava, ja joulukuussa 1950 yleiskokous hyväksyi nämä periaatteet, jotka kansainvälisen oikeuden komissio oli laatinut⁷¹.

Edellä mainitusta kansainvälisen rikoksen luokittelusta rikokset ihmisyyttä vastaan täyttää osittain kansainvälisen kriteerin sekä täysin valtion poliittisen kriteerin. Jotkin tapahtumat, kuten natsi-Saksan käyttäytyminen toisen maailmansodan aikana, täyttävät taas kaikki kolme luokkaa, kansainvälisen, kansallisen ja valtionpolitiikan. Kyseiset tapahtumat järkyttivät maailmanyhteisön yhteisiä arvoja, häiritsi ihmiskunnan rauhaa ja turvallisuutta ja se perustui valtionpolitiikkaan. Lisäksi sitä, mitä silloin tapahtui, ei olisi voitu estää, kontrolloida taikka tukahduttaa ilman sotilaallista väliintuloa, ja syyllisten vastuuta olisi myöhemmin käsitelty kansainvälisellä kriminalisoinnilla ja kansainvälisellä täytäntöönpanolla⁷².

Rikoksista ihmisyyttä vastaan määrätään Rooman perussäännön 7 artiklan 1 kappaleessa, jonka mukaan rikos ihmisyyttä vastaan on jokin mikä tahansa seuraavista teoista, kun ne tehdään osana siviiliväestöön kohdistuvaa laajaa järjestelmällistä hyökkäystä: a) murha, b) tuhoaminen, c) orjuus, d) väestön karkotus tai pakkosiirto, e) vangitseminen tai muu vakava fyysisen vapauden riisto, joka loukkaa kansainvälisen oikeuden perussääntöä, f) kidutus, g) raiskaus, seksiorjuus, pakkoprostituutio, pakkoraskaus, sterilointi tai muu seksuaalisen väkivallan muoto, jolla on vastaava vakavuus, h) poliittista, rodullista, kansallista, etnistä, uskonnollista tai 3 kappaleessa määriteltyä sukupuolta tai muuta kansainvälisen oikeuden yleisesti kiellettynä pidettävää perustetta vastaan suunnattu vaino, joka

⁷⁰ Geras, 2011, s. 3

⁷¹ Geras, 2011, s. 20–21

⁷² Bassiouni, 2011, s. 9

liittyy johonkin tässä kappaleessa tarkoitettuun tekoon tai tuomioistuimen toimivaltaan kuuluvaan rikokseen, i) henkilöiden tahdonvastainen katoaminen, j) apartheidin rikos sekä k) muut luonteeltaan samankaltaiset epäinhimilliset teot, jotka tahallisesti aiheuttavat suurta kärsimystä tai vakavaa vahinkoa ruumiille taikka henkiselle tai fyysiselle terveydelle.

2.4.3 Kansanmurha

Kansanmurha määritellään tahalliseksi ryhmien tai ryhmän jäsenten tappamiseksi, tuhoamiseksi tai hävittämiseksi sellaisenaan ja se oli se ensin määritelty osana rikoksia ihmisyyttä vastaan. Kansanmurha luokiteltiin ensimmäistä kertaa omana rikoksenaan vuonna 1948, kun YK:n yleiskokous hyväksyi kansanmurhaa koskevan yleissopimuksen. Kyseinen yleissopimus määrittelee rikoksen huolellisesti, se rankaisee muista kansanmurhaan liittyvistä teoista, kuten avunanto, siinä kielletään kansanmurha riippumatta siitä, tehdäänkö se sodan vai rauhan aikana; se pitää kansanmurhaa sekä rikoksena, johon liittyy rikosentekijän (ja muiden osallistujien) rikosoikeudellinen vastuu, että kansainvälisenä rikoksena, joka johtaa sen valtion vastuuseen, jonka viranomaiset osallistuvat kansanmurhaan tai muulla tavoin osallistuvat kansanmurhan toteuttamiseen (tämä kansainvälinen rikos voi olla kansainvälisen riidan kohteena, ja siihen liittyy joka tapauksessa kaikki kansainvälisen rikoksen seuraukset)⁷³.

Kyseinen yleissopimus ei kuitenkaan ole täysin aukoton kansanmurhan käsitteeseen liittyen. Kansanmurhan määritelmä ei nimittäin sisällä poliittisista syistä tapahtuvaa ryhmän tuhoamista eikä kulttuurista kansanmurhaa, eli ryhmän kielen ja kulttuurin tuhoamista. Täytäntöönpanomekanismi on myös todettu tehottomaksi⁷⁴.

⁷³ Cassese, 2005, s. 442–443

⁷⁴ Cassese, 2005, s. 443

Vaikka kansanmurha kuuluukin rikoksiin ihmisyyttä vastaan, se, mitä sovelletaan kansanmurhaan, ei välttämättä koske muita rikoksia ihmisyyttä vastaan. Kansanmurha on laajemman joukon osajoukko, jolloin kyseisessä rikoksessa voi olla sellaisia piirteitä, joiden vuoksi sitä on kohdeltava eri tavoin kuin muita rikoksia ihmisyyttä vastaan. On kuitenkin vaikea tuoda esille sellaista periaatetta, mikä erottaisi kansanmurhan murhasta, orjuuttamisesta, karkottamisesta ja muista epäinhimillisistä teoista, joka edellyttäisi niiden, mutta ei kansanmurhan kytkemistä sotaolosuhteisiin. Siinä on edellytyksenä kuitenkin kansainvälisen oikeuden mukainen tunnusmerkistön täyttyminen. Näin ollen kansanmurhaa koskevan yleissopimuksen hyväksymisen voidaan katsoa painostaneen sitä vaatimusta, jonka mukaan ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten ja sodan on oltava yhteyksissä toisiinsa⁷⁵.

Nykyään kuitenkin valtion vastuun osalta on laajalti tunnustettu, että kansanmurhaa koskevat tapaoikeuden säännöt asettavat yhteisölle velvoitteita, toisin sanoen kaikille muille kansainvälisen yhteisön jäsenvaltioille ja samalla ne antavat mille tahansa valtiolle oikeuden vaatia kansanmurhan lopettamista, ja tätä ajatusta edustaa yhteisön oikeudet. Lisäksi nämä säännöt ovat nyt osa *jus cogens* -oikeutta, eli pakottavia normeja, eli niistä ei voida poiketa kansainvälisellä sopimuksella (eikä erityisesti kansallisella lainsäädännöllä). Yleissopimuksen tärkeimmät aineelliset määräykset ovat myös vähitellen muuttuneet osaksi kansainvälistä tapaoikeutta⁷⁶.

Vuoden 1994 Ruandan kansanmurha oli seurausta vuosikymmeniä kestävästä konfliktista eri Ruandan yhteisöjen välillä. Kyseinen kansanmurha tunnetaan sen poikkeuksellisesta raakuudestaan, nopeudestaan ja pikkutarkasta työstä. Ruanda koostuu siis kolmesta eri etnisestä ryhmästä, twateista, hutuista ja tutseista. Kun Ruandan nykyinen presidentti nousi valtaan ensimmäisen kerran vuonna 1994, hänen tutsikapinallisryhmä (Rwandese Patriotic Front, RPF) otti haltuunsa pääkaupungin Kigalin, joissa satojatuhansia tutseja ja hutuja oli tapettu. Tästä seurasi turvallisuusjoukkojen jäsenten ja tavallisten

⁷⁵ Geras, 2011, s. 22

⁷⁶ Cassese, 2005, s. 444

hutusiviilien suorittama tutsimiesten ja -naisten sekä lasten tappaminen eri puolilla maata. Myös oppositiossa olleita hutuja tapettiin, mutta myös epäpoliittisia hutuja, jotka eivät suostuneet suorittamaan niin sanottua ”kansallista velvollisuuttaan”, eli tutsien murhaamista. Myös sellaiset hutut tapettiin, joita luultiin tutseiksi⁷⁷. Verilöylyt päättyivät, kun Ruandaan muodostui eri yhteisöjen yhtenäinen hallitus ja RPA otti haltuunsa Ruandan pääkaupungin Kigalin. Nykyisen hallituksen perustamisestaan alkaen he ovat esittäneet, että konfliktit ja kansanmurha on perustunut Ruandan ryhmien väliseen syrjintään siirtomaavallan institutionalisoimana yhteistyössä joidenkin uskonnollisten järjestöjen kanssa. Osa syytöksistä on kuitenkin asetettava myös monille johtajille, jotka eivät edistäneet hyvää hallintotapaa, oikeusvaltion ja ihmisoikeusnormien noudattamista sen jälkeen, kun heidän maansa itsenäistyivät länsivalloista⁷⁸.

Ne hallituksen virkamiehet, sotilaat ja miliisit, jotka olivat osallistuneet kansanmurhaan, pakenivat Kongon demokraattiseen tasavaltaan. Heidän mukanaan pakeni myös 1,4 miljoonaa siviiliä, joista suurin osa hutuja, joille oli kerrottu, että RPF tappaisi heidät. Heidän hyökkäyksensä Kongoon olivat yksi tekijä, joka johti Ruandan ja Kongon demokraattisen tasavallan väliseen sotaan vuonna 1996. Ruandan entiset joukot jatkavat edelleen toimintaansa Kongon demokraattisessa tasavallassa Kongon aseellisten ryhmien rinnalla. Vuoden 1996 lopussa Ruandan hallitus aloitti kansanmurhaoikeudenkäynnit, joiden viivästys johtui siitä, että kansanmurhan aikana Ruanda menetti suurimman osan oikeuslaitoksen henkilöstöstään sekä tuomioistuimille, vankiloille ja muulle infrastruktuurille tehdystä tuhosta. Vuoteen 2000 mennessä yli 100 000 kansanmurhasta epäiltyä odotti oikeudenkäyntiä⁷⁹.

⁷⁷ Pinton, 2020, s. 1–2

⁷⁸ Pinton, 2020, s. 13

⁷⁹ Yhdistyneet kansakunnat, Rwanda: Historical background, n.d.

2.4.4 Kidutus

Kidutus on kriminalisoitu kansainvälisenä rikoksena silloin, kun se on osa laajalle levinnyttä tai osa järjestelmällistä käytäntöä, jolloin se on rikos ihmisyyttä vastaan. Kidutus on myös kriminalisoitu silloin, kun se tehdään yksittäisenä tekona, joka ei kuulu laajamittaiseen toimintaan. Jos kidutukseen syyllistytään sodan aikana ”vihollista” vastaan, kyseessä on tällöin sotarikos. Jos kidutukseen sen sijaan turvaututaan rauhan aikana tai sitä harjoitetaan sodan aikana sodasta riippumattomista syistä ja henkilöitä vastaan, jotka eivät ole ”vihollisia”, se voidaan luokitella erilliseksi kansainväliseksi rikokseksi kansainvälisen tapaoikeuden mukaan. Näiden tekojen välillä on kuitenkin ero. Sota-aikaisen kidutuksen voi suorittaa myös yksityishenkilö, joka ei toimi virka-asemassa, mutta jotta kidutus voitaisiin luokitella sotarikokseksi, se on tällöin kohdistettava suojeltuun henkilöön, jolla on vihollisen kansalaisuus tai joka on (erityisesti sisäisessä aseellisessa selkkauksessa) vastapuolen valvonnassa. Jotta kidutus olisi rikos ihmisyyttä vastaan sisäisen tai kansainvälisen aseellisen selkkauksen aikana tai rauhan aikana, sen on muun muassa oltava osa laajalle levinnyttä tai järjestelmällistä käytäntöä. Siihen voivat syyllistyä yksityishenkilöt eikä valtion virkamiehen tarvitse olla osallisena sellaisessa kidutustoimessa, joka on saatettu tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tämän rikosluokan määritelmästä käy kuitenkin ilmi, että syytteeseen asetetun kidutustapauksen lisäksi lukuisia kidutuksia tehdään tai on tehty ilman, että viranomaiset ovat rankaisseet niistä, toisin sanoen viranomaiset ovat hiljaisesti hyväksyneet tai suvainneet ne tai ei ole ainakaan ryhtyneet asianmukaisiin toimiin syyllisten saattamiseksi vastuuseen. Toisin sanoen viranomaisten on oltava ainakin jonkinlaisessa ”passiivisessa osallisuudessa”⁸⁰.

YK:n kidutuksen vastaisessa yleissopimuksessa artiklassa 1.1 todetaan, että sekä rauhan että sodan aikana tapahtuvan kivun tai kärsimyksen on oltava virkamiehen tai muun virka-asemassa toimivan henkilön aiheuttamaa, hänen yllyttämänään tai hänen suostumuksellaan tapahtuvaa. Tällaisen oikeudellisen tai tosiasiallisen valtion virkamiehen osallistumisen tarve johtuu joko siitä, että tässä tapauksessa kidutus on rangaistavaa

⁸⁰ Cassese, 2005, s. 445

kansallisten sääntöjen mukaan myös silloin, kun kyseessä on yksittäinen tai satunnainen tapahtuma tai siitä, että kidutus on erotettava tavanomaisesta tai ”tavanomaisesta rikoksesta”, kuten naisen kiduttaminen aviomiehensä toimesta, ja kidutuksesta kansainvälinen rikoksena, joka kuuluu kansainvälisten ihmisoikeussääntöjen soveltamisalaan⁸¹.

⁸¹ Cassese, 2005, s. 446

3 Sodan uhrin ja ihmisoikeussopimukset universaalitoimivallan näkökulmasta

3.1 Kansainvälisen ihmisoikeusjärjestelmän perusta

YK:n perustamisesta toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1945 alkoi ihmisoikeuksien kansainvälinen suojeleminen⁸². Tässä nähtiin, että kansainvälinen turvallisuus vaatii sitä palvelevan elimen rakentamisen, jotta rauhaa voidaan edistää yhteisesti. Ihmisoikeuksien standardien asettaminen on edennyt jo pitkälle siitä, kun YK on perustettu, mutta niiden näkyminen käytännössä valtion tasolla ontuu hieman. Ihmisoikeuksien edistäminen muuttuu entistä enemmän poliittiseksi, mikä ei palvele YK:n julistamien tavoitteita⁸³. YK:n päämääräksi sen muodostuessa asetettiin kansainvälisen yhteistyön aikaansaaminen ”kansainvälisiä taloudellisia, sosiaalisia, sivistyksellisiä tai humanitaarisia kysymyksiä ratkaistaessa samoin kuin kaikille rotuun, sukupuoleen, kieleen tai uskontoon katsomatta kuuluvien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittamista kehittäessä ja edistääksä⁸⁴. YK perustettiin perustuen kolmitahoiseen mandaattiin, jota kutsutaan myös YK:n kolmeksi pilariksi. Ne ovat rauhan ja turvallisuuden ylläpitäminen, ihmisoikeuksien edistäminen ja suojeleminen sekä kehitys. Historiallisesti voidaan myös ajatella, että YK perustettiin, jotta voidaan välttää virheet, jotka johtivat sen edeltäjän Kansainliiton epäonnistumiseen⁸⁵.

Yleisesti kansainvälisten sopimusten sopimusoikeuden kolme perusperiaatetta on, että sopimus velvoittaa vain siihen nimenomaisesti sitoutuneita valtioita, mutta ei ulkopuolisia ilman erillistä suostumusta, sitoutuneiden valtioiden tulee noudattaa sopimusta *bona fide* ja että sopimuksella ei ole takautuvaa oikeusvoimaa eli sopimuksella ei ole

⁸² Helminen & Lång, 1987, s. 26

⁸³ Helminen & Lång, 1987, s. 40

⁸⁴ Koivurova & Pirjatanniemi, 2013, s. 19

⁸⁵ Edege & Sutch, 2013, s. 135

vaikutusta sellaisiin tapahtumiin, jotka ovat sattuneet ennen sopimusta ja sen voimaantuloa⁸⁶.

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset jaetaan erilaisiin kategorioihin: laaja-alaiset ihmisoikeussopimukset, syrjinnän kieltoon keskittyvät sopimukset, ihmisyyserikoksia määrittelevät ja kriminalisoivat sopimukset, määrättyjä ryhmiä suojelevat sopimukset (kuten lapset, naiset, pakolaiset, eri vähemmistöt, alkuperäiskansat ja siirtolaiset) aseellisten selkkausten oloissa etenkin siviiliväestöä suojelevat humanitaarisen oikeuden sopimukset tai sopimusten osat, kansainvälisen työjärjestön ILO:n työntekijöitä suojelevat sopimukset ja alueelliset sopimukset. Vaikkei kaikkia ihmisoikeussopimuksia olla kaikissa valtioissa ratifioitu, niin osa merkittävistä sopimuksista ei ole kuitenkaan kaukana yleismaailmallisesta ratifioinnista, mikä tekisi ihmisoikeuksien suojelemisesta entistä vaikuttavampaa⁸⁷.

Kansainvälistä oikeutta on tavanomaisesti puhuttu valtiosopimus-oikeutena, sillä kansainväliset sopimukset ja kansainvälinen oikeus yleisestikin on ennen muuta valtioiden välisiä oikeuksia ja velvollisuuksia määrittävää oikeutta. Kansainvälinen oikeuskin jakautuu tavanomaiseen oikeuteen ja tarkemmin kansainvälisoikeudellisiin sopimuksiin, ja niissä valtioissa, jotka ovat ratifioineet omaan oikeuteen osaksi yleismaailmalliset tai alueelliset ihmisoikeussopimukset, ei tavanomainen oikeus juurikaan merkitse. Niissä valtioissa, joissa ei ole samaa ratifiointia tehty, tavanomaisella kansainvälisellä oikeudella ja niihin sisältyvällä ihmisoikeusnormistolla on suurempi merkitys⁸⁸.

Ihmisoikeuslainsäädännön tarkoitus on siis varmistaa, että yksilöt suojataan valtioiden ja hallitusten haitallisilta toimilta ja tavoitteeseen pääseminen on vaatinut useamman käytännön tapauksen edistämään toimintaa sekä viime kädessä Kansainvälisen rikostuomioistuimen luomisen. On kuitenkin edelleen puhetta siitä, miten ihmisoikeusvelvoitteiden

⁸⁶ Hannikainen, 2014, s. 52

⁸⁷ Hannikainen, 2014, s. 115

⁸⁸ Ojanen, 2015, s. 69

täytäntöönpano on ollut tehotonta ja valtioita on moitittu siitä, miten ne eivät ole olleet valmiita hyväksymään pakollisia täytäntöönpanomekanismeja, mikä on johtanut siihen, että tehokas suoja ihmisoikeuksien suhteen yksittäiselle henkilölle on enemmänkin poikkeus kuin sääntö. Ennen vuotta 1945 kansainvälinen oikeus oli keskittynyt pääasiassa valtioiden oikeuksiin ja velvollisuuksiin eikä nykyään aina osaa huomioida, miten paljon muutosta se on vaatinut, että valtiot ottavat huomioon myös yksilön ihmisoikeudet niiden omalla alueellaan⁸⁹.

Ennen YK:n peruskirjan laatimista yksilöt eivät siis olleet kansainvälisen oikeuden huolenaihe ja heidät jätettiin yleensä kansallisen oikeuden suojeltaviksi, mikä usein tuohon aikaan tarkoitti suojaa vailla olemista. Poikkeuksena kuitenkin tästä oli esimerkiksi säännöt taistelijoiden ja siviilien suojelemisesta sodan aikana sekä eräät Kansainliiton ja rauhansopimusten määräykset. Toinen maailmansota kuitenkin muutti nämä käsitykset radikaalisti, ja ihmisoikeuksien suojeleminen on ollut siitä lähtien YK:n keskeinen tavoite. Jo peruskirjan johdannosta alkaen tämä on tuotu esille ja siinä vahvistetaan uskoa perusihmisoikeuksiin, ihmisarvoon ja kaikkien ihmisten sekä kansojen tasa-arvoisiin oikeuksiin. Peruskirjan artikla 55 sitoo YK:n edistämään ihmisoikeuksien ja perusvapauksien yleismaailmallista kunnioitusta ja noudattamista ilman syrjintää ja artikla 56 taas velvoittaa jäsenet ryhtymään sekä yhteisiin että erillisiin toimiin näiden tavoitteiden saavuttamiseksi⁹⁰. YK:n yleiskokous on tunnustanut perusperiaatteiden kautta uhrien edut ihmisoikeuksien ja kansainvälisen humanitaarisen oikeuden loukkauksista ja siihen kuuluu oikeussuojan saatavuus, kärsittyjen vahinkojen korvaaminen ja loukkauksia koskevien tietojen saatavuus, jolloin tunnustetaan mahdolliset olemassa olevat oikeudet korvauksiin⁹¹.

⁸⁹ Dixon, 2013, s. 356

⁹⁰ Dixon, 2013, s. 357

⁹¹ Klinker & Davis, 2019, s. 49

Uhrien oikeus saada tietää, mitä on tapahtunut, liittyy myös syyllisten saamiseen vastuuseen teoistaan. Kun rikoksista vastuussa olevien syytteenpanoon ja rankaisemiseen suhtaudutaan oikeudenmukaisesti, voi se helpottaa tulevaisuuden toimenpiteitä⁹².

Uhrien oikeus totuuteen on ennen kaikkea moraalisesti perusteltu yksilön oikeus, mutta sillä on myös kuitenkin poliittinen pohja. Useimmissa tapauksissa kieltäytyminen totuuden paljastamisesta uhreille ja sukulaisille on todennäköisesti vastoin sellaisia moraalisia arvoja, joita voidaan sanoa yleismaailmallisiksi, eikä kulttuurisesti tai sosiaalisesti sidonnaisiksi arvoiksi. Poliittinen pohja totuuteen perustuu siihen ajatukseen, että laillisen hallinnon edellytyksiä tutkitaan teoreettisesti. Tämän näkemyksen mukaan oikeus totuuteen, joka löytyy positiivisesta laista, seuraisi oikeudenmukaisen ja demokraattisen yhteiskunnan vaatimuksista. Tämä ajatus yhteiskunnasta, joka perustuu reiluihin yhteistyötaitoihin, joista kaikki voivat olla samaa mieltä, vaikka heillä olisi hyvin erilaisia sosiaalisia, uskonnollisia tai poliittisia mielipiteitä. Ajatuksena kuitenkin on, että tällaisessa yhteiskunnassa kaikkia ihmisiä kohdeltaisiin tasavertaisina⁹³.

Ihmisoikeudet muodostavat kansainvälisen oikeuden keskeisen osa-alueen, jonka tavoitteena on suojella yksilöitä valtion mielivallalta ja turvata perusoikeudet kaikille. Vaikka ihmisoikeudet on tunnustettu laajasti kansainvälisissä sopimuksissa ja julistuksissa, niiden soveltaminen ja toteutuminen vaihtelevat. Tässä luvussa tarkastellaan keskeisiä kansainvälisiä ihmisoikeuksia, niiden oikeudellista perustaa sekä niiden merkitystä yksilöiden ja valtioiden näkökulmasta liittyen rikoksiin ihmisyyttä vastaan sekä sotarikoksiin. Luvun lopussa käsitellään vielä sitä, miten ihmisoikeuksia valvotaan ja mitä asiassa pitäisi tehdä paremmin.

⁹² Klinker & Davis, 2019, s. 48

⁹³ Klinker & Davis, 2019, s. 43–44

3.2 Keskeiset ihmisoikeussopimukset ja niiden soveltaminen

YK:n yleiskokous antoi vuonna 1948 ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen, joka toimii yhteisenä ohjeena valtioille ja kansakunnille. Julistuksen tarkoituksena on, että jokainen yksilö ja yhteiskunnan elin edistäisi näiden oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista valistuksen ja opetuksen keinoin. Lisäksi tavoitteena on taata oikeuksien yleismaailmallinen ja tosiasiallinen tunnustaminen ja noudattaminen sekä jäsenvaltioiden kansojen että niiden hallinnassa olevien alueiden väestön keskuudessa jatkuvien kansallisten ja kansainvälisten toimenpiteiden avulla⁹⁴. Kyseinen julistus oli tuotos toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta, kun kansainvälinen yhteisö pyrki estämään vastaavat ihmisoikeusloukkaukset jatkossa. Sodan aikana tapahtuneet vakavat rikokset, kuten holokausti ja muut julmuudet, herättivät tarpeen kansainväliselle ihmisoikeusjärjestelmälle⁹⁵.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallisuus tarkoittaaakin kirjaimellisesti sitä, että ihmisoikeuksien ajatellaan kuuluvan kaikille ihmisille ja ihmisten erot eivät saa vaikuttaa oikeuksien toteutumiseen, eli niissä pätee hyvin keskeisesti syrjintäkielto⁹⁶. Yleissopimus ei kuitenkaan ole laillisesti sitova, vaan sillä on ainoastaan moraalinen ja poliittinen vaikutus. Toisin sanoen, se toimii pääasiassa suosituksena valtioille. Sen näkökulma on länsimainen, ja se painottaa kansalais- ja poliittisia oikeuksia taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen oikeuksien sijaan. Siirtomaiden kansojen vapautta käsiteltiin vain muodollisesti, eikä julistus puuttunut valtioiden taloudelliseen epätasa-arvoon. Nykyään monet viittaavat kuitenkin artiklaan 28, joka korostaa tarvetta kansainväliselle järjestykselle, jossa julistuksen oikeuden voivat toteutua. Julistus ei ole kuitenkaan huomioinut, että kehitysmaat kohtaavat erityisiä haasteita perusoikeuksien takaamisessa⁹⁷.

⁹⁴ Yhdistyneet Kansakunnat, 1948

⁹⁵ Koivurova & Pirjatanniemi, 2013, s. 28

⁹⁶ Koivurova & Pirjatanniemi, 2013, s. 44

⁹⁷ Cassese, 2005, s. 381

Ihmisoikeuksien yleismaailmallisesta julistuksesta on kiistatta tullut osa kansainvälistä tapaoikeutta niiden normien osalta, jotka valtiot asettavat itselleen sopimusvelvoitteiden ja YK:n päätöslauselmien osalta. Nämä päätöslauselmat äänestettiin osaksi moraalista normia, jota voidaan käyttää moraalisen käyttäytymisen arvioimiseen⁹⁸.

YK ja sen jäsenvaltiot sitoutuivat edistämään yleismaailmallista ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittamista kaikille sukupuolesta, rodusta, kielestä tai uskonnosta riippumatta täsmentämättä, mitä ihmisoikeuksia ja perusvapauksia oli tarkoitus edistää. Näiden velvoitteiden mukaisesti yleiskokous perusti ihmisoikeustoimikunnan, joka Eleanor Rooseveltin innoittamana laati ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen (UDHR). Tämä julistus on sen johdanto-osan mukaan tarkoitettu ”yhteiseksi saavutusstandardiksi kaikille kansoille ja kaikille kansakunnille”. Siinä on esitelty kaikki tärkeimmät ihmisoikeudet 30 artiklassa, jotka myönnetään kaikille ihmisille kaikissa maissa. Koska yleismaailmallinen julistus ei ole muuta kuin yleiskokouksen päätöslauselma, se ei ole oikeudellisesti sitova. Siitä huolimatta on yleisesti hyväksyttyä, että osa kyseisen julkistuksen säännöksistä on tullut osaksi tapaoikeutta. Tapaoikeus määrää, että koko julistus ei voi olla tapa ja että vain ne osat, joita on alettu noudattaa valtion käytännössä ja jotka on myöhemmin hyväksytty toistamalla sopimuksissa, voivat olla tapoja⁹⁹.

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (ICCPR) perustettiin vuonna 1966 ja se tuli käyttöön vuonna 1976 ratifioinnin jälkeen. Tässä yleissopimuksessa vahvistetaan perinteiset ihmisoikeudet, jotka syntyivät vastapainoksi yhä voimakkaammille suvereneille valtioille. Näiden oikeuksien alkuperä ja painopiste on siinä, että edustavat organisoidun vallan rajoja puuttua yksilöön. On kuitenkin syytä huomata, että ICCPR:n perusvelvoitteiden mukaan, jotka on esitelty 2 artiklassa, kukin sopimusvaltio sitoutuu kunnioittamaan ja takaamaan säädetyt oikeudet¹⁰⁰. Kyseinen yleissopimus sisältää pitkään vakiintuneita kansalaisvapauksia ja luonteeltaan

⁹⁸ Peters, 2015, s. 111

⁹⁹ Grant & McGroarty, 2010, s. 98

¹⁰⁰ Roadley, 2012, s. 105–106.

se vaatii muilta valtioilta vain sen, että ne eivät riko näitä oikeuksia. Sopimus sisälsi ensin raportteja valitusten noudattamisjärjestelmän ja se itse salli valtion valittaa toisen valtion rikkomuksista edellyttäen, että valtio, jota vastaan valitus tehtiin, oli hyväksynyt tämän mahdollisuuden ja valinnaisessa pöytäkirjassa yksilöille annettiin tietyin ehdoin oikeus valittaa omaa hallitusta vastaan¹⁰¹.

Euroopan unionin ihmisoikeussopimus EIS avattiin ensimmäisen kerran allekirjoitettavaksi vuonna 1950 ja sen pääperiaatteena on alusta alkaen ollut olla yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamista varten. Se pohjautuu osaltaan YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen ja EIS sisällöltään rakentuu niin, että artikkelit 2–18 säätelevät oikeuksista ja vapauksista, artikkelit 19–51 säätelee sopimuksen noudattamista koskevaa kansainvälistä valvontaa ja artikkelit 52–59 sisältää määräyksiä varautumisesta ja sopimuksen irtisanomisesta. EIS luonnehditaan yleisesti vapausoikeuksia koskeksi sopimukseksi, jota vastaa YK:n ihmisoikeusjärjestelmässä KP-sopimus, eli kansalais- ja poliittisten oikeuksien sopimus¹⁰².

EIS sisältää kidutuksen kiellon 3 artiklassa. Kyseisessä artiklassa sanotaan, että ”ketään ei saa kiduttaa, eikä kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla”. Se sisältää siis ehdottoman kiellon, eli niin sanotun negatiivisen velvoitteen. Kyseinen kielto on absoluuttinen eikä siitä poiketa missään tilanteessa, ei sodan tai muun kansakuntaa uhkaavan hätätilanteen aikana¹⁰³.

Ihmisoikeuslainsäädännön tavoitteena on tarjota tehokkaat keinot ihmisoikeuksien suojeleluun, mukaan lukien oikeuden saada totuutta. Tehokkuus tässä tarkoittaa sitä, että kansallisten ja kansainvälisten tuomioistuinten on lähestyttävä menettelysääntöjään joustavasti. Esimerkiksi kotimaisten korjaustoimenpiteiden loppuunsaattamisessa sääntöjen on oltava mukautettavissa sisäpoliittiset ja oikeudelliset olosuhteet huomioon ottaen.

¹⁰¹ Grant & McGroarty, 2010, s. 100.

¹⁰² Pellonpää & muut, 2012, s. 11–12 ja s. 31; Euroopan unionin perusoikeuskirja (2012/C 326/02).

¹⁰³ Pellonpää & muut, 2012, s. 344.

Joustavuudella on kuitenkin rajansa, sillä tuomioistuinten toimivalta tulee laista, jossa määritellään sen valta. Tämä saattaa rajoittaa tuomioistuimen mahdollisuuksia asettaa toimenpiteitä varsinkin, jos se on sellainen tuomioistuin, joka on perustettu tiettyjä tapahtumia varten¹⁰⁴.

Törkeät ihmisoikeusloukkaukset eivät koskaan tapahdu yhtäkkiä, vaan usein niiden taustalla on pitkään kestänyt epäoikeudenmukaisuus. Useimmiten törkeän ihmisoikeusloukkauksen laukaisee jokin tapahtuma, mutta se ei itsessään ole se juuri syy. Esimerkiksi Sarajevon kaupungin salamurha 28.6.1914 ja lentokoneen alas ampuminen 6.4.1994 olivat varmasti ensimmäisen maailmansodan ja Ruandan kansanmurhan laukaisijoita, mutta sen taustalla olevat syyt olivat olemassa jo pitkään ennen näitä tapahtumia. Taustalla olevat syyt voivat olla sellaisia rakenteellisia syitä, joilla on yhteys huonoon talouskehitykseen tai epädemokraattisiin poliittisiin järjestelmiin. Tämä tarkoittaa sitä, että taloudellisen edistyksen tai onnistuneen demokratian kautta lisääntynyt vauraus voi täten edistää parempaa ihmisoikeustilannetta. Ongelmana kuitenkin on se, että useimmat törkeimmät ihmisoikeusloukkaukset tapahtuvat maailman köyhimmässä maissa ja sellaisten valtioiden alueilla, jotka voidaan luokitella diktatuureiksi¹⁰⁵.

3.3 Uhrien oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin

Ennen vuotta 1998 ja ennen kuin kansainvälisen rikostuomioistuimen perussääntö hyväksyttiin uhreilla ei ollut muuta mahdollisuutta osallistua oikeudenkäyntiin muutoin kuin todistajana. YK:n ad hoc -tuomioistuimissa uhrien jättämistä ulkopuolelle perusteltiin tuomioistuinten toimeksiantoon, niiden luonteeseen ja prosessuaalisen järjestelmän rakenteeseen liittyvillä argumenteilla ja näiden lisäksi oli väitetty, että kansainvälisten rikosten uhrien olisi ollut mahdotonta osallistua kansainvälisten tuomioistuinten

¹⁰⁴ Klinkner & Davis, 2019, s. 83

¹⁰⁵ Grünfeld & Huijboom, 2007, s. 7

menettelyihin, ottaen huomioon uhrien mahdollinen suuri määrä ja kielteinen vaikutus menettelyihin¹⁰⁶.

Rooman perussäännössä 68 artiklan 3 kohdassa määrätään oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä. Kyseisessä määräyksessä määrätään uhrin osallistumisesta ”tavalla, joka ei vaikuta haitallisesti syytetyn oikeuksiin eikä ole ristiriidassa niiden kanssa eikä oikeudenmukaisen ja puolueettoman oikeudenkäynnin kanssa”. Tämä on ollut ajan saatossa yksi suurimpia saavutuksia, sillä se on ollut ensiaskel kohti uhrien oikeudenmukaista kohtelua oikeudenkäynnissä, eikä kyse ole ainoastaan vastaajan oikeudenmukaisesta kohtelusta. Vuonna 2014 Rooman perussäännön sopimusvaltioiden 13. yleiskokous totesi, että YK:n suuntaviivojen noudattamista törkeiden ihmisoikeusloukkausten uhreille on valvottava ICC:n järjestelmässä. Tämä liittyy ICC:n perussäännön oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin käsitteeseen ja vuoden 2005 suuntaviivoihin, jotka korostavat uhrien oikeutta oikeudenmukaiseen, tehokkaaseen ja nopeaan oikeudenkäyntiin. On kuitenkin painotettu, että muiden oikeuksien, erityisesti syytetyn oikeuksien, tulee säilyä ennallaan. Tämä on tärkeää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin varmistamiseksi, jossa kunnioitetaan kaikkia asianosaisia¹⁰⁷. Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön hyväksymisen myötä päätettiin siis ottaa uhrin mukaan oikeudenkäyntiin, ei pelkästään todistajina, vaan oman itsenäisen aseman myötä¹⁰⁸.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 6 artiklassa säädetään oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Se takaa jokaiselle tasavertaisen oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja sitä sovelletaan silloin, kun päätetään henkilön oikeuksista ja velvollisuuksista taikka rikossyytteenä¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Zappala, 2010, s. 137–138

¹⁰⁷ Pues, 2015, s. 952–953

¹⁰⁸ Zappala, 2010, s. 138

¹⁰⁹ Hirvelä & Heikkilä, 2017, s. 303

Suomalaisessa oikeusprosessissa on kaksi tapaa määrittää totuus: aineellinen totuus ja prosessuaalinen totuus. Aineellinen totuus tarkoittaa kaikkea aineellista todistelua ja tuomioistuin itse määrittää sen, mitä käytetään varsinaiseen todisteluun. Todistusaineisto ja todisteluun valittu voi kuitenkin hämärtää todellisuutta, jolloin oikeudenkäynnissä ei välttämättä saavuteta täydellistä aineellista totuutta, vaan jonkinlainen arvio siitä. Prosessuaalinen totuus, tai toiselta nimeltäkin kutsuttu funktionaalinen totuus, tarkoittaa, että totuus jotakin oikeudenkäynnissä syntyvää, jotakin minkä on katsottu käyvänsä toteen saadun aineiston perusteella. Tämän perusteella voidaan todeta, että täydelliseen totuuteen ei voida päästä, vain siihen, mikä on tilanteen valossa kaikista todennäköisintä. Tämä johtaa myös parhaaseen mahdolliseen ratkaisuun, eli siihen mikä on oikeudenkäynnissä lopputulokseksi katsottu olevan parhaiten perusteltavissa oleva¹¹⁰.

Ihmisoikeudet yleisinä normeina antavat kolme toisiaan täydentävää näkökulmaa oikeuteen saada totuutta. Ensinnäkin ne tarjoavat yleisen perustan oikeuden tapahtumiselle. Oikeus totuuteen on ihmisoikeus, joka toteutuu eri tavoin ihmisoikeussopimusten kautta, mutta eri oikeusprosessienkin kautta. Toiseksi ihmisoikeuksia vastaavat velvollisuudet kohdistuvat ensisijaisesti kansallisvaltioihin. Institutionaaliset keinot näiden velvollisuuksien toimeenpanemiseksi löytyvät maailmanlaajuisista, alueellisista ja kansallisista oikeuselimistä. Kolmanneksi ihmisoikeustuomioistuin tekee jokaisen ratkaisuehdotuksen yhteydessä sellaisia havaintoja, jotka voivat perustua heidän omiin tutkimuksiinsa, jos valtio on epäonnistunut toimissaan taikka yhteistyö valtion ja tuomioistuimen välillä on ollut puutteellista¹¹¹.

3.3.1 Rakenteellinen totuus

Totuus oikeudenmukaisuudesta voidaan jakaa kolmeen totuuden luokkaan, joista ensimmäisenä on rakenteellinen totuus. Rakenteellinen totuus velvoittaa valtion selvittämään

¹¹⁰ Vuorenperä & muut, 2021, s. 118

¹¹¹ Klinkner & Davis, 2019, s. 79

sen hallinnollisen rakenteen, joka salli väärinkäytöksen. Tähän sisältyy selvittäminen, kuka antoi käskyt, miten väärinkäyttö operoitiin ja mitä mekanismeja käytettiin. Tässä vaiheessa tarvitaan rakenteellista selkeyttä siitä, miten sortojärjestelmä on järjestäytynyt. Oikeus totuuteen korostaa sitä, että yksilöillä ja yhteisöllä on oikeus saada hallituksen päätöksentekoa ja rakenteellisia prosesseja koskevaa tietoa niin laajasti kuin se on käytännössä mahdollista. Rakenteiden paljastaminen edesauttaa väärinkäytösten tunnistamista ja niiden estämistä tulevaisuudessa, jotta voidaan myös tunnustaa epäsuorasti ihmisoikeusrikkomukset. Yleisesti myös kansalaiset hyötyvät tästä, koska se voi olla ratkaisevaa demokraattisten järjestelmien kehittämiseksi. Rakenteellinen lähestymistapa voi paljastaa kiistanalaisia tai poliittisesti arkaluonteisia tietoja, ja sen myötä synnyttää kiistaa, mutta sen ei pitäisi vähentää tarvetta tutkia kaikkia väärinkäytöksiä¹¹².

3.3.2 Yksilöllinen totuus

Yksilöllistä totuutta pidetään toisen tason lähestymisenä totuuden saamiseen. Tätä pidetään valtioiden ja yhteiskunnan velvollisuutena ihmisoikeusloukkausten uhreja kohtaan. Se koostuu kunkin tiedettävissä olevan uhrin kohtalon selvittämisessä, mukaan lukien tiedot erityisistä olosuhteista, joissa rikkomus tapahtui, itse rikkomuksen tosiasiat sekä kuoleman tai pakolla tapahtuvan katoamisen yhteydessä uhrin kohtalo ja olinpaikka. Velvollisuus totuuden selvittämiseen jatkuu myös niin pitkään kuin uhrien olinpaikka ja kohtalo on selvittämättä ja valtiot ovat myös velvollisia tutkia omasta aloitteestaan törkeitä ihmisoikeusloukkauksia. Yksilöllistä totuutta voidaan myös etsiä oikeusteitse, muun muassa rikos- ja siviilioikeudenkäynneissä kotimaisissa ja kansainvälisissä tuomioistuimissa, mutta myös erilaisten komissioiden kautta¹¹³.

¹¹² Klinkner & Davis, 2019, s. 51

¹¹³ Klinkner & Davis, 2019, s. 51–52

3.3.3 Normatiivinen totuus

Normatiivinen totuus on keino uhrien saada valtiolta tai muulta edustuselimeltä mahdollisuus tulla kuulluksi ja kertoa oman tarinansa. Sortohallintojen aikana uhrin ja heidän perheensä eivät todennäköisesti saaneet viranomaisilta tietoja, vaan heitä uhkailtiin. Oikeus tulla kuulluksi asettaa uhrin osallistumaan sekä rakenteellisen että yksilöllisen totuuden saavuttamiseen ja se tarjoaa myös yhteiskunnalle taholle vaihtoehtoisen tietolähteen, joka on saattanut heikentää luottamusta valtion kykyyn antaa luotettavaa tietoa väärinkäytöksistä¹¹⁴.

3.4 Ihmisoikeuksien valvonta

Kansainvälisen oikeuden yleismaailmallisen valvonnan vaikeutena on erityisesti maiden väliset poliittiset jännitteet. On maita, joissa ihmisoikeuksien edistäminen ei ole yhtä pitkällä kuin monissa länsimaissa ja erityisesti näissä maissa ihmisoikeuksien merkitystä ja niiden valvontaa kyseenalaistetaan. Ihmisoikeuksien kansainvälinen valvonta on tästä syystä epäjohdonmukaista ja tehotonta, vaikka edistysaskeliakin on otettu. Niin pitkään kuin maailmassa vallitsee kriisejä ja sotia, on vaikea yhdistää näkemykset kaikkien valtioiden välillä ihmisoikeuksista¹¹⁵.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallisista valvontajärjestelmistä merkittävimpiä ovat YK:ssa laadittujen kolmen ihmisoikeussopimuksien valvontajärjestelmät. Näitä sopimuksia ovat kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus ja kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus¹¹⁶.

¹¹⁴ Klinkner & Davis, 2019, s. 52

¹¹⁵ Ojanen, 2015, s. 77

¹¹⁶ Ojanen, 2015, s. 78

Ihmisoikeuksien yleismaailmallisuus on aiheuttanut sen, että sen kautta on voitu luoda yleinen kansainvälisen oikeuden tapaoikeus, jonka mukaan valtiot ovat velvollisia kunnioittamaan lainkäyttövaltaansa kuuluvien henkilöiden ihmisoikeuksia. Tämä ei ole kuitenkaan täysin ongelmaton, sillä kaikki valtiot eivät kuitenkaan tänä päivänä vielä hyväksy yksilöiden täyttä oikeushenkilöllisyyttä kansainvälisessä oikeudessa, jolloin veloitetta kunnioittaa ihmisoikeuksia ei voida pitää vielä *jus cogens* -sääntönä. YK:n alaisuudessa käyttöön otettujen järjestelmien oikeudellista luonnetta ei voida kuitenkaan sen puolesta epäillä, joten on vain ajan kysymys, milloin kansainväliset ihmisoikeudet tulisi kaikkialla samanarvoisiksi¹¹⁷. Muita tärkeitä erityisjärjestöjä ja alajärjestöjä ihmisoikeuksien edistämiseksi ja suojelussa on Kansainvälinen työjärjestö, International Labour Organization (ILO), joka on tehnyt töitä muun muassa pakkotyön, samapalkkaisuuden ja työnteon oikeuden alalla. YK:n kasvatusta, tiede- ja kulttuurijärjestö (UNESCO) ja avustusta ja työelimen (UNWRA) toiminta käsittelee ihmisoikeuksiin liittyviä eri näkökulmia. UNWRA esimerkiksi suojelee palestiinalaispakolaisten ihmisoikeuksia Israelin miehittämällä Palestiinan alueilla eri kenttävirkamiesten ja oikeudellisten neuvonantajien voimin¹¹⁸.

Yleissopimusten lisäksi yleiskokous, sen komiteat ja muut YK:n toimielimet käsittelevät säännöllisesti ihmisoikeuskysymyksiä istunnoissaan poliittisen toiminnan lisänä, joten ihmisoikeustyö on aktiivista, vaikkei se siltä aina näyttäisikään¹¹⁹.

Julkinen puhe siitä, mitä uhrin ovat käyneet läpi ja mitä heille on tapahtunut, on tärkeä näkökohta koko yhteiskunnan kannalta, mutta erityisesti uhrien kannalta, koska sen avulla heistä voi tulla selviytyjiä sen sijaan, että he olisivat vain uhreja, mikä nähdään psykologisesti ihmiselle merkittäväksi eroksi¹²⁰.

Rikoksissa ihmisyyttä vastaan on tutkittu niin sanotusta varhaisvaroituksesta ja siitä, mitä hyötyä siitä on, että vaikka kansainvälinen yhteisö pystyy varoittamaan valtioita

¹¹⁷ Dixon, 2013, s. 359

¹¹⁸ Dixon, 2013, s. 365

¹¹⁹ Dixon, 2013, s. 359

¹²⁰ Grünfield & Huijboom, 2007, s. 3

mahdollisista rikoksista, niitä ei ole kuitenkaan pystytty estämään taikka pysäyttämään. Onkin pohdittu, että mikä on kansainvälisten sivullisten (valtioiden, kansainvälisten järjestöjen ja kansalaisjärjestöjen) rooli kohdatessa vakavia ihmisoikeusrikkomuksia ja rikoksia ihmisyyttä vastaan? Voidaan kuitenkin todeta, että useimmiten se ei ole se varoitus, mikä puuttuu, vaan toiminta. Kansainvälisesti toiminta ei ole kovin nopeaa ja tehokasta, mikä johtuu osin päätöksentekoprosesseista, jolloin mahdollisuudet ehkäisevien toimien toteuttamiselle on pienet. YK:ssa onkin korostettu organisatoristen muutoksen merkityksestä, jotka mahdollistaisivat nopeamman toimenpiteisiin ryhtymisen ihmisoikeusrikkomusten tapahtuessa¹²¹.

¹²¹ Grünfield & Huijboom, 2007, s. 14

4 Haasteet ja rajoitteet universaalitoimivallan soveltamisessa

4.1 Poliittinen haluttomuus ja tehottomuus

Kansainvälistä rikostuomioistuimen on sanottu toimivan poliittisessa ympäristössä, joka on aiheuttanut tietynlaisen valikoimisen tutkittavien rikosten suhteen¹²². Omanlaisensa vaikeutensa aiheuttaa myös se, etteivät kaikki valtiot ole allekirjoittaneet ja lisäksi ratifioineet Rooman perussääntöä. Tämä aiheuttaa tietynlaisen poliittisen epätasapainon vakavien rikosten tuomitsemiseen. Ajankohtaisena esimerkkinä tästä toimii Israelin pääministeri Benjamin Netanjahu, josta on haettu myös pidätysmääräystä ICC:n toimesta¹²³. Hän on kuitenkin voinut tavata Yhdysvaltojen presidentin Donald Trumpin Yhdysvalloissa, koska vaikka Yhdysvallat allekirjoittaneet Rooman perussäännön, eivät he ole kuitenkaan ratifioineet kyseistä sopimusta, jolloin kyseistä sopimusta ei ole loppuun asti hyväksytty ja vahvistettu. Allekirjoittamalla sopimuksen valtio ainoastaan sitoutuu neuvottelemaan sopimuksesta ja ehdoista ja harkitsee siihen sitoutumista, mutta vasta ratifioiminen velvoittaa noudattamaan sopimusta. Yhdysvallat eivät esimerkiksi siis noudata Rooman perussääntöä, jolloin esimerkiksi Netanjahu voi vieraillla Yhdysvalloissa, koska häntä ei tulla siellä pidättämään ainakaan kansainvälisen oikeuden nojalla¹²⁴. Jos hän vierailisi maassa, jossa Rooman perussääntö on sekä allekirjoitettu että ratifioitu, tulisi hänet pidättää siellä ja hänet voitaisiin universaalitoimivallan mukaisesti tuomita kyseisen maan tuomioistuimessa.

YK:ta on myös kritisoitu tehottomuudesta erityisesti siitä näkökulmasta, että vaikka on säännökset tuomita vakavista rikoksista, ei sillä kuitenkaan vaikuta olevan keinoja siihen. Tästä päätellen se, että kansainvälisesti on nykyisistä maan johtajista tehty pidätysmääräyksiä, mutta heitä ei kuitenkaan saada oikeuden eteen, on heikentänyt luottamusta YK:n toimintaan.

¹²² Besmel, 2024, s. 439

¹²³ Kansainvälinen rikostuomioistuin, 2024

¹²⁴ Leigh, 2001, s. 124

Liittyen YK:n voimattomuuteen tietyissä asioissa onkin puhuttu, olisiko tarpeellista uudistaa toimintaa. Uudistusaloitteita on lähtökohtaisesti ollut kahdenlaista: se, jossa muutetaan YK:n perustavanlaatuisen toimintaan pohjautuvan peruskirjan muuttaminen ja se, jossa muutos saataisiin tapahtumaan ilman tätä. On selvää, että ensimmäinen uudistusaloite vaatisi enemmän kuin toisena esitetty tavoite. On myös sanottu, että YK:n uudistuksessa on kyse politiikasta siinä mielessä, että se on vastaus valtioiden ja niiden hallitusten ja muiden sidosryhmien turhautumiseen järjestön kyvystä saada tuloksia. Maiden johtajat haluavat saada tuloksia, samalla kun YK vaikuttaa toimeentomalta¹²⁵.

Valtionjohto myös saattaa paeta saamiaan syytteitään vieraaseen valtioon, jossa henkilöön/henkilöihin ja heidän tekoihinsa suhtaudutaan suopeammin, ja he voivatkin kokea, ettei heillä ole velvollisuutta asettaa paenneita oikeuden eteen. Näissä tapauksissa kilpailevat keskenään eri toimivallat sekä pakovaltion mahdolliset puuttuvat tai rajoitetut luovutussopimukset¹²⁶. Tässä taas voidaan nähdä kansainvälisen rikosoikeuden ja YK:n toiminnan rajallisuus tai jopa toiminnan puuttuminen.

Aiemmin on todettu, että universaalitoimivalta on altis poliittisille, taloudellisille ja diplomaattisille paineille, joka voi johtaa siihen, että eniten valtaa käyttävät valtioiden johtajat jäävät tarkoituksellisesti kansainvälisen oikeuden ulkopuolelle. Myös joidenkin valtioiden kansallisen lainsäädännön rajoitukset osoittavat, että universaalitoimivalta ei ole erityisen suosiossa ja nämä haasteet uhkaavat universaalitoimivallan olemassaoloa ja erityisesti rankaisemattomuuden torjuntaa kansainvälisesti¹²⁷. Erityisesti poliittiseen haavoittuvuuteen liittyy se, että se voi johtaa siihen, että sitä käytetään vain köyhemmissä valtioissa ja vain liittyen sellaisiin valtioihin, joissa ei ole kansainvälisesti vaikuttavasta asiasta tai ihmisistä kyse. Tämä taas johtaa itse toimivallan vaikuttavuuden epätapainoon, vaikka onkin tärkeää, että universaalitoimivaltaa edes käytetään¹²⁸.

¹²⁵ Egede & Sutch, 2013, s. 136–137

¹²⁶ Huttunen & Kimpimäki, 2023, s. 658

¹²⁷The European Institute for International Relations (EIIR), *International Justice: The Challenges of Pursuing Universal Jurisdiction*

¹²⁸ Kimpimäki, 2002, s. 979; Euroopan parlamentti, 2025, s. 14

4.2 Koskemattomuus

Valtiovahdon rikosoikeudellinen koskemattomuus aiheuttaa myös sen, miksei universaalitoimivallan valtioissa voida tuomita kotivaltioissa mahdollisesti syytettyjä henkilöitä. Tämä johtaa siihen, että vaikka valtiolla olisi toimivalta rikoksiin nähden, tulee heidän kunnioittaa valtiovahdon koskemattomuutta, jota on kahdenlaista: tehtäviin liittyvää (ratione materiae) ja henkilökohtaista (ratione personae). Ensimmäisessä koskemattomuuden muodossa on kyse siitä, että suojataan valtion virkatoimien suorittamista eikä se liity suoranaisesti heidän asemaansa tai sen suojelemiseen, vaan siihen, että kyseiset tehtävät tulee suoritettua. Se ei kuitenkaan ulotu yksityishenkilönä tehtyisiin rikoksiin. Henkilökohtaisen koskemattomuuden on tarkoitus suojata henkilöä itsessään, jotta hän pystyy hoitamaan tehtävänsä ulkomailla. Tämä koskemattomuuden muoto koskettaa henkilön asemaa, mutta se on vain väliaikainen ja se kestää henkilön toimikauden ajan. Nämä koskemattomuuden muodot taas kytkeytyvät valtion koskemattomuuteen ja siihen, että valtiota ei voitaisi ilman suostumustaan asettaa toisen valtion tuomioistuimeen, joka taas johtaa valtioiden suvereniteettiin, eli valtion itsenäinen ja ehdoton täysivaltaisuus omalla alueellaan¹²⁹. Kansainvälisen oikeuden näkökulmasta on tärkeää, että valtioiden kommentit ja lausunnot ovat linjassa fyysisten toimien kanssa. Se on erityisen tärkeää siksi, että valtiot voivat sanoa yhtä ja tehdä toista, jolloin luottamuskin voi vähentyä ja esimerkiksi jollain teon tekemättä jättämisellä voi olla suuri merkitys tulevaisuuteen¹³⁰.

4.3 Oikeudelliset esteet ja valtion suvereniteetti

Universaalitoimivallan käytössä eri maissa esteenä on erilaiset oikeudelliset esteet. Ensinnäkin se, että kaikissa valtioissa ei ole sellaista lainsäädäntöä, mikä sallisi universaalitoimivallan soveltamisen. Koska jokaisessa maassa kansallinen lainsäädäntö rakentuu omalla tavallaan, on kuitenkin erityistä huomata, että monesti valtiovahdotta kohtaan lain

¹²⁹ Huttunen & Kimpimäki, 2023, s. 662

¹³⁰ Simbeye, 2004, s. 38

edessä suhtaudutaan eri tavalla kuin tavallista maan kansalaista kohtaan tarkoittaen tällä sitä, että systeemi on saatettu rakentaa niin, että valtionjohtoa on vaikeampaa saada syytteeseen kuin tavallista kansalaista. Kyseessä voi olla ajatus siitä, että valtionjohtoon syyttämiseen liittyy tiettyjä erityismenettelyjä ja -ehtoja¹³¹.

Syytteeseenpano universaalitoimivallan alueella vaatii sen, että epäilty henkilö on läsnä siinä valtiossa, missä syyte voitaisiin nostaa ja missä oikeudenkäynti voitaisiin käydä. Ongelma tässä kuitenkin on se, että harvoin epäiltyä henkilöä nähdään vieraan valtion alueella. Tässä tulee kysymykseen *in absentia* -oikeudenkäynnistä, eli oikeudenkäynti käytäisiin kokonaan ilman vastaajan läsnäoloa. Universaalitoimivallan alueella tämä on erityisen kiistanalainen toimi, koska kyseiseen toimivaltaan kuuluu rikoksiin puuttuminen, joihin kyseessä olevalla valtiolla ei ole liittymäkohtaa eikä rikoksentekijällä ole yhteyttä valtioon ja tämä voi johtaa pitkiin oikeusprosesseihin. Myös toimivaltaa käyttävän valtion kansallinen lainsäädäntö on ratkaisevaa tässä sen suhteen, voidaanko edes syyttää henkilöitä, jotka oleskelevat valtion ulkopuolella. Oleskeluvaatimus riippunee siis valtion omasta lainsäädännöstä ja siitä, miten siitä on säädetty. Suomen rikoslain 1 § 7 luvun 1 momentin mukaan universaalitoimivaltaa voidaan maassa soveltaa, mutta vakavia rikoksia ei kuitenkaan voida käsitellä ilman vastaajan läsnäoloa. Ranskassa vastaava taas on säädetty niin, että henkilön on oleskeltava kyseisessä maassa, jotta universaalitoimivaltaa sovellettaisiin. Oleskeluvaatimus siis määrittää sen, onko valtiolla toimivaltaa ryhtyä minkäänlaisiin toimenpiteisiin, voidaanko epäilty asettaa syytteeseen ilman oleskelua ja voidaanko oikeudenkäynti ilman hänen läsnäoloaan¹³². Vastaavasti Alankomaissa ja Saksassa tutkinta voidaan aloittaa ilman epäilyn läsnäoloa, mutta itsessään oikeudenkäyntiä ei voida pitää poissaolevana. Belgiassa taas edellytetään, että epäilty on Belgiassa asuva, jotta tutkinta voidaan aloittaa¹³³.

¹³¹ Huttunen & Kimpimäki, 2023, s. 656–658

¹³² Huttunen & Kimpimäki, 2023, s. 666

¹³³ The European Institute for International Relations (EIIR), *International Justice: The Challenges of Pursuing Universal Jurisdiction*, 2.8.2021

Laillisuusperiaate perustuu siihen, että henkilöä ei voida tuomita sellaisesta teosta, jota ei tekohetkellä ole kirjattu rikokseksi. Toisin sanoen siihen pätee lainaus ”ei rikosta eikä rangaistusta ilman lakia”. EIS:n 7 artiklan tarkoituksena on täsmentää oikeusvaltioperiaatetta ja estää mielivaltainen syyttäminen sekä rankaiseminen. Kyseinen artikla on myös merkittävä siinä mielessä, että siitä ei poiketa edes sota- tai hätätilan aikana¹³⁴.

Universaalitoimivallan käyttö voi jossain tapauksissa loukata valtion omaa toimivaltaa ja suvereniteettia. Yhden valtion salliminen nostaa syytteitä toisen valtion alueella kokonaan tehdyistä rikoksista, joko ulkomaalaisten toimesta tai heitä vastaan, voidaan tulkita puuttumiseksi maan sisäisiin asioihin. Kriitikot väittävätkin, että tällainen alueelliseen toimivaltaan vaikuttava syytteeseenpano heikentää puuttumattomuusnormeja ja uhkaa vahingoittaa diplomaattisia suhteita¹³⁵. Osittain tästä on esimerkkinä pidätysmääräysasiassa Congo v. Belgia (ICJ, 2002), jossa Kansainvälinen tuomioistuin päätti, että Belgian antama pidätysmääräys istuvasta Kongon ulkoministeristä loukkasi Kongon suvereniteettia. Päätös ei itsessään mitätöitynyt universaalitoimivaltaa, vaan rajoitti sen soveltamista kansainvälisen oikeuden mukaisen koskemattomuuden omaavia korkea-arvoisia virkamiehiä kohtaan¹³⁶. Kansainvälisen rikosoikeuden on kuitenkin tarkoitus turvata yksilöiden oikeushyvät, mutta myös varmistaa valtioiden välinen rauhanomainen yhteiselo¹³⁷. Käytännössä kuitenkin koskemattomuus voi johtaa siihen, että vakavista kansainvälisistä rikoksista ei saada oikeudellisesta vastuuta, mikä taas heikentää universaalitoimivallan tarkoitusta.

Valtioiden käytännöistä on olemassa vähän esimerkkejä tilanteista, joissa valtio olisi käyttänyt niin sanottua ”puhdasta” universaalitoimivaltaa, eli toisin sanoen ryhtynyt toimenpiteisiin silloin, kun ainoa yhteys rikokseen on epäillyn fyysinen sijainti alueella. Tämän perusteella onkin ajateltu, että vaikka kansainväliset sopimukset voivatkin säätää universaalitoimivallasta, kansallisen lainsäädännön puute osoittaa, että kansainvälinen oikeus

¹³⁴ Hirvelä, P. & Heikkilä, S., 2017, s. 603

¹³⁵ Diplomacy & Law, *The Evolution of Universal Jurisdiction in Human Rights Enforcement*

¹³⁶ Diplomacy & Law, *The Evolution of Universal Jurisdiction in Human Rights Enforcement*

¹³⁷ Kimpimäki, 2002, s. 980

ei tue taikka kiellä sen soveltamista. Toisin sanoen kansainvälinen oikeus osoittautuu neutraaliksi tältä osin ja kyse on enemmänkin kehittyvästä periaatteesta eikä niinkään vakiintuneesta säännöstä¹³⁸. Universaalitoimivallan hyväksyttävyydessä on myös maiden sisäistä vaihtelua. Tästä esimerkkinä Espanja ja Belgia, jotka molemmat ovat 1990-luvulla kehittäneet universaalitoimivallan ympärille lainsäädäntöä, mutta ovat kuitenkin myöhemmin rajoittaneet niitä poliittisen paineen ja väärinkäyttöihin liittyvien huolien takia¹³⁹.

Universaalitoimivaltaa on myös kritisoitu kaksoisrangaistavuuden mahdollisuudesta. Ne bis in idem -periaatteen, eli ”ei kahdesti samassa asiassa” tarkoittaa sitä, että henkilöä ei tulisi rangaista samasta rikoksesta, josta hänet on jo kertaalleen tuomittu ja asia on lainvoimaisesti ratkaistu. Periaate estää siis kaksoisrangaistavuuden. Tämä periaate on kuitenkin tunnustettu hyvin rajallisesti, jolloin universaalitoimivallan alueella on se riski, että henkilö tulisi saamaan samasta rikoksesta rangaistuksen eri maissa¹⁴⁰.

YK:n komiteoiden keskusteluissa on tullut esille erityisesti huomio siitä, että universaalitoimivaltaa käytettäisiin poikkeuksellisissa olosuhteissa ja toissijaisuusperiaatteen mukaisesti. Toissijaisuusperiaate on näissä keskusteluissa mainittu usein suojana universaalitoimivallan mahdollista väärinkäyttöä vastaan. Jotkut YK:n delegaatiot ovat korostaneet, että universaalitoimivaltaa tulisi soveltaa ainoastaan silloin, kun alue- tai kansallisuusvaltio on ”haluton tai kykenemätön tutkimaan ja/tai nostamaan syytettä väitettyä rikoksen tekijää vastaan. Näin myös huolehditaan valtioiden suvereniteetista¹⁴¹. YK:n delegaatioiden keskusteluissa on myös vahvasti pyritty korostamaan sitä, että universaalitoimivaltaa sovellettaessa on tärkeää noudattaa rikosoikeuden periaatteita, kuten oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja kaksoisrangaistavuuden välttämistä. On myös esitetty, että universaalitoimivalta tulisi kyseeseen vain silloin, kun väitetty rikosentekijä olisi läsnä universaalitoimivaltaa soveltavan valtion

¹³⁸ Dixon, 2013, s. 155

¹³⁹ Diplomacy & Law, *The Evolution of Universal Jurisdiction in Human Rights Enforcement*

¹⁴⁰ Kimpimäki, 2002, s. 982

¹⁴¹ United Nations General Assembly, Sixth Committee, *Universal Jurisdiction*, 79th Session

alueella. YK on kehottanut valtioita sisällyttämään universaalitoimivallan kansalliseen lainsäädäntöönsä, jotta sen soveltaminen olisi selkeämpää, mutta se tavoite on jäänyt vielä täysin saavuttamatta¹⁴².

On myös esitetty kysymys siitä, että jos universaalitoimivallan edistäminen ja käytännön toteutus on niinkin vaikeaa kuin se on, voiko se olla kaiken sen vaivan arvoista. Vastaus tähän kuitenkin on kyllä, koska universaalitoimivalta voi olla uhrien ainoa oikeustoivo. Universaalitoimivallan avulla on myös saavutettu jo useita saavutuksia, joita muuten ei olisi saavutettu. On myös hyvä muistaa, että vaikka jokaista tapausta ei ratkaistaisiinkaan, se kuitenkin osoittaa, mitä on mahdollista saavuttaa ja näyttää myös sen, mitä täytyy vielä tehdä. On myös sanottu, että mikäli rankaisemattomuuteen ei puututa, mahdollistaa se entisestään pahempia julmuuksia¹⁴³.

Yksi keskeisimmistä tapauksista on niin kutsuttu Kongo vs. Belgia, jossa kyse on Kongon demokraattisen tasavallan ulkoasianministeristä Abdulaye Yerodia Ndombasista, jolle Belgian tuomioistuin antoi pidätysmääräyksen vuonna 2000. Häntä syytettiin rotuvihan yllyttämisestä eri puheissa Kongossa vuonna 1998, mitkä olivat myötävaikuttaneet useiden satojen ihmisten joukkomurhaan. Häntä syytettiin Geneven yleissopimusten IIV, Geneven yleissopimusten lisäpöytäkirjan I ja Geneven yleissopimusten lisäpöytäkirjan II vakavista rikkomuksista sekä rikoksista ihmisyyttä vastaan. Tapauksessa pidätysmääräys annettiin Kongoon ja samalla kansainväliseen levitykseen. Lopulta kuitenkin Belgian viranomaiset aloittivat vuonna 1993 annetun lain, joka koskee Geneven yleissopimusten tehtyjen lisäpöytäkirjojen I ja II vakavien rikkomusten rankaisemisesta, mukaisen menettelyn, jossa säädettiin universaalitoimivallasta niiden rikosten osalta, joista Yerodiaa syytettiin. Kyseisessä laissa säädettiin lisäksi, että henkilön virka-asemaan liittyvä koskemattomuus ei saisi estää lain soveltamista. Kuitenkin ICJ tuomitsi Belgian toiminnan, koska istuvalla ulkoministerillä on täydellinen rikosoikeudellinen koskemattomuus vieraan

¹⁴² United Nations General Assembly, Sixth Committee, *Universal Jurisdiction*, 79th Session

¹⁴³ European Center for Constitutional and Human Rights (ECCHR) et al., *Trial International – Universal Jurisdiction Annual Review 5*

valtion tuomioistuimessa, riippumatta siitä, mistä häntä syytetään. Tämä tapaus osoitti selventämään universaalitoimivallan rajoja, mutta ei kuitenkaan estänyt sen käyttöä¹⁴⁴.

Edellä mainitussa tapauksessa universaalitoimivallan käyttö ei siis ollut täysin hyväksytty. Ensinnäkin Belgia oli antanut pidätysmääräyksen käyttäen kansallista lakiaan, joka kylläkin perustui universaalitoimivaltaan vakavien kansainvälisten rikosten osalta. Tapauksessa merkittävää oli kuitenkin se, että kansainvälisen oikeuden yleisten periaatteiden mukaan korkea-arvoisilla valtionvirkamiehillä on koskemattomuus silloin, kun he toimivat virassaan, jolloin tulisi kunnioittaa kansainvälisiä suhteita. ICJ totesi, että Belgian pidätysmääräys rikkoi tätä koskemattomuutta ja pidätysmääräys tulisi peruuttaa. Koskemattomuuden lisäksi tapauksessa puhututti universaalitoimivallan ja valtion suvereniteetin yhteisharmonia. Kongo oli tapauksessa todennut, että Belgian universaalitoimivallan käyttö voi olla ristiriidassa sen perusperiaatteen kanssa, että yksi valtio ei voi käyttää laajasti rikosoikeudellisesta toimivaltaansa toisen valtion johtajaa vastaan ilman tämän valtion suostumusta. Tämä taas herättää kysymyksiä sen suhteen, että miten universaalitoimivalta voikin vaikuttaa valtioiden väliseen suvereniteettiin ja niiden välisiin diplomaattisiin suhteisiin¹⁴⁵.

Vaikka universaalitoimivallan soveltaminen onkin lisääntynyt, on sen soveltaminen edelleen rajallista. Erityisiä haasteita universaalitoimivallan käytössä on kehittyvissä maissa, koska näissä lainsäädäntö ei ole niin kehittynyttä, että toimivallan soveltaminen olisi onnistunutta. Universaalitoimivallan soveltaminen onkin keskittynyt Euroopan valtioihin sekä kehittyneisiin Kansainyhteisön valtioihin¹⁴⁶.

Universaalitoimivalta tulisi olla implementoituna kansalliseen lakiin, jotta kansainvälisistä rikoksista voidaan antaa niiden vakavuutta edustavat tuomiot. Esimerkkinä tästä on

¹⁴⁴ *Arrest Warrant (Democratic Republic of the Congo v Belgium)*, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Oxford Public International Law, Oxford University Press

¹⁴⁵ *Arrest Warrant (Democratic Republic of the Congo v Belgium)*, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Oxford Public International Law, Oxford University Press, päivitetty 2019

¹⁴⁶ The European Institute for International Relations (EIIR), *International Justice: The Challenges of Pursuing Universal Jurisdiction*, 2.8.2021

ollut Ruotsi, joka vaikkakin tunnustaa universaalitoimivallan, ei se määritellyt kansallisessa laissaan rikoksia ihmisyyttä vastaan eikä kidutusta, jolloin tällaisista teoista voidaan antaa vain pahoinpitelystä tuomio. Vaikka se onkin tärkeää, että tapaukset saadaan ratkaistua, olisi universaalitoimivallan kannalta olennaista, että se otettaisiin käyttöön konkreettisilla toimenpiteillä, jotka mahdollistavat sen tehokkaan täytäntöönpanon¹⁴⁷.

4.4 Prosessuaaliset haasteet

Asian saaminen vireille kansainvälisessä rikostuomioistuimessa on myös sellainen haaste, joka voi estää oikeuden saamisen. Jotta asiaa voidaan käsitellä, tulisi olla kyseessä olevien valtioiden tuki sille, sillä muuten juuri valtioiden suvereniteetti, valtiosopimuksiin sitoutumattomuus ja valtiojohdon koskemattomuus muodostavat haasteita prosessiin. Jotta toimivallan käyttö olisi tehokasta, olisi suotavaa, että syytetty olisi sen valtion alueella, jossa häntä syytetään, koska sellaiset tapaukset, missä asianosainen tuomitaan hänen ollessa poissa, ovat hyvin vähäisiä ja sitä tapaa ei myöskään suosita¹⁴⁸.

Kun vuonna 2010 Ruandan kansalainen Francois Bazaramba tuomittiin Suomessa elinkautiseen vankeuteen vuoden 1994 Ruandan kansanmurhanteoista, nähtiin konkreettisesti tavalla, miten universaalitoimivallan avulla suoritettu oikeudenkäynti voi toimia¹⁴⁹. Bazaramba oli oleskellut Suomessa vuodesta 2003 lähtien ja vuonna 2007 hänet pidätettiin Ruandan hallituksen antaman kansainvälisen pidätysmääräyksen perusteella. Vuonna 2009 Bazaramba sai syytteen kansanmurhasta tai toissijaisesti 15 murhasta/kiihotuksesta murhaan. Vuonna 2011 hän sai Porvoossa elinkautisen tuomion kansanmurhasta. Tapauksessa hyödynnettiin kansainvälisiä sopimuksia ja oikeuskäytäntöä yhdessä kansallisen rikosoikeuden kanssa, koska kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun Suomen lainsäädäntöä käytettiin kansanmurhaa koskevassa tapauksessa¹⁵⁰.

¹⁴⁷ The European Institute for International Relations (EIIR), *International Justice: The Challenges of Pursuing Universal Jurisdiction*, 2.8.2021

¹⁴⁸ Huttunen & Kimpimäki, 2023, s. 677

¹⁴⁹ Kimpimäki, 2011, s. 158

¹⁵⁰ Kimpimäki, 2011, s. 159

Vuonna 2008 Ruandan hallitus oli tehnyt Suomelle pyynnön Bazaramban luovuttamisesta. Ruandassa häntä syytettiin kansanmurhasta, osallisuudesta kansanmurhaan, salaliitosta kansanmurhasta tekemiseksi, murhasta rikoksena ihmisyyttä vastaan, tuhoamisesta rikoksena ihmisyyttä vastaan sekä rikollisjengin muodostamisesta ja johtajuudesta ja jäsenyydestä ja osallistumisesta sellaiseen yhdistykseen, jonka tarkoitus ja olemassaolo oli vahingoittaa ihmisiä tai heidän omaisuuttaan. Vuotta myöhemmin Suomi kuitenkin kieltäytyi luovutuksesta perustuen luovutuslain 14 pykälän 2 momenttiin. Tässä pykälässä säädetään, että luovutus on hylättävä, jos asiakirjat osoittavat, ettei luovutusta voida antaa lain nojalla tai jos ministeriö muutoin katsoo, ettei luovuttamista ole syytä myöntää. Päätöstä perusteltiin sillä, että oli vahva usko siitä, että mikäli oikeudenkäynti olisi tapahtunut Ruandassa, ei se olisi ollut oikeudenmukainen oikeudenkäynti itse syytetyille saatikka uhreille¹⁵¹. Jotta universaalitoimivaltaa voidaan käyttää syytteeseenpääntöön, edellyttää se valtakunnansyyttäjän antamaa syytemääräystä. Bazaramban tapauksessa apulaissyöttäjä antoi toukokuussa 2009 syyttämismääräyksen. Tapaus ei kuitenkaan välttämättä toimi ohjenuorana suoraan siihen, miten universaalitoimivaltaa käytetään oikeudenkäynnissä, sillä tässäkin tapauksessa on viitattu sovellettavaan lainsäädäntöön ja todettu vain, että tuomioistuimella on toimivalta¹⁵². Tämä voi herättää epäilyksiä universaalitoimivallan suhteen ja sen luotettavuuteen.

Myös Ruandan tapauksiin liittyi haasteita todisteiden ja todistajien saamiseen. Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen 15 artiklassa sekä oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja kidutuksen kieltä koskevissa ihmisoikeusmääräyksissä säädetään, että kiduttamalla saatuja lausuntoja ei voida käyttää eikä niitä tule hyväksyä todisteina oikeudenkäynnissä ja Bazaramban tapauksessa tuli esille, että jopa 19 todistajan lausunnot olisi saatu kiduttamalla. Tämä sulki pois jo jonkin verran todistelusta. Tapahtumien ja oikeudenkäynnin välillä oli myös ollut pitkä aika ja kun useat todistajat olivat osallistuneet useampaan oikeudenkäyntiin

¹⁵¹ Kimpimäki, 2011, s. 169

¹⁵² Kimpimäki, 2011, s. 168

liittyen aiheeseen, jäi epävarmaksi, pystyivätkö todistajat enää erottamaan tapahtuneita toisiinsa sekä erottamaan tapahtunutta kuulemastaan. Tämän lisäksi kieli osoittautui ongelmaksi, sillä oikeudenkäynnissä lausunnot piti kääntää useammalle kielelle ja oikeudenkäynnissä mukana olleiden äidinkielessä oli myös sanoja, joille löytyi eri merkityksiä kontekstista riippuen, ja tämä oli aiheuttanut epävarmuutta todistajien lausuntoja arvioidessa, koska ei ollut varmaa, oliko jokin asia sekä ymmärretty että esitetty oikein¹⁵³.

Suomessa haasteita kohdannut tapaus on vuodelta 2015, kun 24-vuotiaat irakilaiset kaksoisveljet tulivat Suomeen turvapaikanhakijoina. National Bureau of Investigation (NIB) pidätti heidät epäiltynä osallisuudesta Camp Speicherin verilöylyyn, joka tehtiin Isiksen puolesta Irakissa. Heidän oikeudenkäyntinsä alkoi vuonna 2016 ja heitä syytettiin sotarikoksista, murhista ja terrori-iskuista. Heidät kuitenkin lopulta vuonna 2017 vapautettiin todisteiden puutteen vuoksi ja annettiin jäädä oleskelemaan Suomeen¹⁵⁴. Vaikeuksia todisteiden saamisessa oli videopuheluiden heikko yhteys Suomesta Irakiin, jolloin oli vaikeaa saada todistajien lausunnosta selvää. Lisäksi todistajien anonymiteettiin liittyvät kysymykset heikensivät reilun oikeudenkäynnin standardeja¹⁵⁵. Maahanmuuttovirasto (Migri) on myös sittemmin evännyt kaksosten oleskeluoikeuden ja peruuttaneet heidän kansainvälisen suojelun aseman, koska on todettu, että kyseiset henkilöt ovat vaarassa Suomen turvallisuudelle. Tapauksessa on erikoista se, että Irak epäilee yhä kaksoisveljeksiä syyllisiksi ja ovat vaatineet heitä palautettaviksi Irakiin. Suomen ja Irakin välillä ei ole kuitenkaan ”palautussopimusta”, jonka nojalla Suomi voisi palauttaa heidät Irakiin. Palautuskielto (non-refoulement) tarkoittaa, että henkilöitä ei voida karkottaa takaisin kansalaisuusvaltioon, jos henkilöä uhkasi siellä kuolemanrangaistus, kidutus, vaino tai muu ihmisarvoa loukkaava kohtelu. Tämä on myös ehdoton ja absoluuttinen sääntö, josta ei voida poiketa missään tilanteessa¹⁵⁶. Tässä tapauksessa Suomen viranomaiset ovat

¹⁵³ Kimpimäki, 2011, s. 175

¹⁵⁴ European Center for Constitutional and Human Rights (ECCHR) et al., *Trial International – Universal Jurisdiction Annual Review 5* ; The European Institute for International Relations (EIIR), *International Justice: The Challenges of Pursuing Universal Jurisdiction*, 2.8.2021

¹⁵⁵ The European Institute for International Relations (EIIR), *International Justice: The Challenges of Pursuing Universal Jurisdiction*, 2.8.2021

¹⁵⁶ Pentikäinen, 2012, s. 265–270

katsoneet, että kaksosia ei voida palauttaa Irakiin, koska heitä uhkasi kuolemanrangaistus siellä.

5 Johtopäätökset

Kansainvälisen rikostuomioistuimen on tarkoitus toimia viimeisenä vaihtoehtona toimimaan tuomioistuimena, kun kansalliset tuomioistuimet eivät pysty suoriutumaan loppuun asti¹⁵⁷. Yleissopimus velvoittaa jäsenvaltioita nostamaan syytteen tai vastoin luopumaan syytteistä, samaisesti se ei voi velvoittaa muita kuin jäsenvaltioita toimimaan näin. Sopimus velvoittaa siis ainoastaan sen osapuolina olevia valtioita ja se voisi velvoittaa kolmansia valtioita vain, jos siitä tulee osa tapaoikeutta. Jos siis rikos on valtiosopimusperusteinen eikä se kuulu tapaoikeuteen, joka oikeuttaa universaalitoimivallan käyttöön, vain kyseisen valtiosopimuksen jäsenillä velvollisuus nostaa syyte tai luopua syytteestä kyseisen valtiosopimuksen nojalla¹⁵⁸.

Kansainväliset ihmisoikeudet eivät ole erityisen tuore asia, mutta vasta toisen maailmansodan jälkeen, kun YK otti isomman roolin kansainvälisestä oikeudesta, alkoi ihmisoikeuksien kansainvälinen edistäminen ja suojelu ja tästä syntyikin periaate kansainvälinen ihmisoikeus. Kansainvälinen ihmisoikeus on oikeuden osa-alue, jossa määrätään, että yksityishenkilöillä on suoraan kansainvälisen oikeuden mukaiset oikeudet ja että heillä on tietyissä tapauksissa suora pääsy kansainvälisiin tuomioistuimiin näiden oikeuksien suojelemiseksi kansallisilta hallituksilta¹⁵⁹.

Yhtäältä universaalitoimivallan on sanottu olevan uhrien viimeinen keino saada oikeutta, silloin kun alueelliset valtiot ovat haluttomia tai kykenemättömiä toiminaan, erityisesti rankaisemattomuuden ja epäonnistuneiden oikeusjärjestelmien yhteydessä. Toisaalta taas varoitetaan sen mahdollisesta väärinkäytöstä, politisoitumisesta ja valtion suveriniteetin loukkaamisesta. Universaalitoimivallan oikeudellinen perusta on vielä

¹⁵⁷ Simbeye, 2004, s. 20

¹⁵⁸ Simbeye, 2004, s. 60

¹⁵⁹ Egede & Sutch, 2013, s. 181

hajanainen sen koostuessa erinäisistä sopimuksista, kansainvälisestä oikeudesta ja tapaoikeudesta sekä valikoidusta kansallisesta lainsäädännöstä¹⁶⁰.

Tässä tutkielmassa asetettiin tavoitteeksi vastata näihin tutkimuskysymyksiin: millaisia rikostyyppisiä universaalitoimivalta kattaa, erityisesti rikoksia ihmisyyttä vastaan ja sotarikoksia koskien ja miten kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja oikeuskäytännöt vaikuttavat rikosoikeuden toimivallan rajoihin.

Tutkielmassa ei ole pyritty antamaan vastausta siihen, mikä olisi paras tapa toimia kansainvälisellä kentällä ja miten kansainvälisiin tulisi kansallisesti suhtautua. Tutkielmassa on ollut tarkoitus puhtaasti tuoda esille se, mitä universaalitoimivalta on ja mistä asioista se koostuu, mitkä siihen vaikuttavat ja mitkä ohjaavat sitä. Tämä koostuu teoriasta ja käytännöstä sekä samalla näiden yhdistämisestä, jotta voidaan saavuttaa toimivallan kokonaiskuva.

Ensimmäiseen tutkimuskysymyksiin vastattiin tutkielman toisessa luvussa, jossa esitettiin eri rikostyyppit, joihin universaalitoimivaltaa voidaan hyödyntää ja on historian saatossa hyödynnetty. Universaalitoimivalta kattaa sellaiset törkeät ja räikeät rikokset, joiden ratkaiseminen on hyödyksi koko kansainväliselle yhteisölle. Näistä on tutkielmassa esitetty sotarikokset, rikokset ihmisyyttä vastaan, kidutus ja kansanmurha. Tutkielmassa on käyty läpi sitä, miten nämä rikokset ovat muotoutuneet kansainvälisiksi rikoksiksi ja miten universaalitoimivaltaa voidaan hyödyntää eri valtioissa ilman, että rikoksentekijällä on suoraa kytköstä kyseiseen valtioon. Tutkielmassa on myös esitetty eri tapausten kautta, miten ja minkälaisissa tilanteissa universaalitoimivaltaa on hyödynnetty. Käytännön tapaukset konkretisoivat universaalitoimivallan teoreettisen pohjan, joka osoittaa sen vahvuudet sekä heikkoudet.

¹⁶⁰ Diplomacy & Law, *The Evolution of Universal Jurisdiction in Human Rights Enforcement*

Luvussa 2 esitellään oikeuslähteet, jotka antavat pohjan universaalitoimivallan toiminnalle. Tämän normatiivisen pohjan perustaa Rooman perussääntö, joka ei itsessään anna universaalitoimivaltaa kellekään, vaan sen perusteella universaalitoimivaltaa voidaan hyödyntää, Geneven sopimukset ja lisäpöytäkirjat, kansainvälinen tapaoikeus sekä YK:n periaatteet ja kansainväliset rikostuomioistuimet. Nämä auttavat hahmottamaan sen kentän, jossa universaalitoimivaltaa voidaan hyödyntää. Kansainvälisen oikeuden rakentuminen on vastaus siihen, mihin universaalitoimivalta voi perustua, koska tutkielman vakavat rikokset kuitenkin määrittyvät kansainvälisen oikeuden kautta ja niiden luonne lopulta oikeuttaa universaalitoimivallan soveltamisen ilman kansallista vaikutinta.

Toisen tutkimuskysymyksen avulla arvioitiin sitä, miten kansainväliset ihmisoikeussopimukset sekä näihin vaikuttava oikeuskäytäntö ohjaavat rikosoikeudellista toimivaltaa. Tutkimus osoitti, että ihmisoikeussopimuksilla on kaksijakoinen vaikutus: ne velvoittavat valtioita torjumaan vakavia ihmisoikeuksia heikentäviä kansainvälisiä rikoksia sekä asettavat sellaisia oikeudellisia rajoja, joita universaalitoimivallan käyttö ei saa ylittää tai loukata. Tutkimuksessa osoitetaan, että nämä sopimukset rajaavat universaalitoimivaltaa esimerkiksi koskemattomuusperiaatteen kautta, velvoittavat valtioita tutkimaan ja rangaistamaan vakavista rikoksista syytettyjä henkilöitä sekä ne korostavat uhrien oikeuksia, joihin lukeutuu oikeus totuuteen, oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sekä oikeus korvauksiin.

Universaalitoimivallan soveltaminen ei olekaan vain rikosoikeudellinen tai kansainvälisoikeudellinen kysymys, vaan myös ihmisoikeudellinen. Sen vaikutus näkyy myös yleisesti yhteiskunnallisesti ja sen tehokkuus riippuu erityisesti kansainvälisestä yhteistyöstä koko yhteiskunnan tasolla. YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus on sen todennut, että kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina oikeuksiltaan, jolloin ihmisoikeudet ovat universaaleja ja jakamattomia. Tämän vuoksi vakavat kansainväliset rikokset, jotka loukkaavat tätä arvoa, tulisi pystyä estämään. Valtioiden ei tulisi suojella rikoksentekejiä, jotka loukkaavat yleisesti tunnustettuja ihmisarvon perusperiaatteita.

Ihmisoikeuksien universaali luonne tarkoittaisi, että myös niiden loukkaukset kuuluisivat kaikkien vastuulle ja siksi universaalitoimivalta olisi viime kädessä ainoa keino, jolla vakavat kansainväliset rikokset selvitettäisiin. Universaalitoimivalta kuitenkin tulee kysymykseen vasta silloin, kun kansalliset järjestelmät ovat kykenemättömiä tai haluttomia toimimaan, jolloin universaalisuus itsessään on rajoittava tekijä. Universaalitoimivalta ja ihmisoikeudet kulkevat täten käsi kädessä.

Tutkielmassa esitetty oikeuskäytäntö liittyen koskemattomuuden rajojen määrittämiseen osoittaa sen, milloin universaalitoimivalta ulottuu valtiopäämieheen ja samalla vahvistetaan ajatusta siitä, että kukaan ei ole lain yläpuolella ja myös valtion virkamiehet ja johtajat voidaan asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen kansainvälisistä rikoksista, kuten esimerkiksi sotarikoksista. Tutkielmassakin on pyritty korostamaan, että valtiopäämiesten henkilökohtainen koskemattomuus ei suojaa tehtyjä rikoksia, vaan sen tarkoitus on suojata virkatehtävien hoitamista.

Tutkimus osoittaa sen, että universaalitoimivalta on toisaalta välttämätön väline sotarikosten ja rikosten ihmisyyttä vastaan torjunnassa, mutta samalla myös haastava saada se toimimaan tehokkaasti. Se toimii täydentävänä keinona kansainvälisille tuomioistuimille ja mahdollistaa oikeudellisen vastuun silloin, kun kansalliset järjestelmät ovat haluttomia tai kykenemättömiä toimimaan. Jotta universaalitoimivalta voisi kuitenkin todella toteuttaa tarkoituksensa, tarvitaan sen johdonmukaista soveltamista, vahvempaa ja rohkeampaa yhteistyötä sekä poliittisen ylivallan riskin vähentämistä.

Universaalitoimivaltaan liittyy siis paljon ristiriitaisia ajatuksia ja erityisesti niissä tilanteissa mitä poliittisesti asiasta keskustellaan. Universaalitoimivaltaa on kuitenkin pidetty välttämättömänä edellytyksenä poliittiselle sovinnolle, rauhalle ja sitä seuranneelle kehitykselle. Se voi myös auttaa puuttumaan taustalla oleviin epäkohtiin, jotka voivat haitata konfliktien ratkaisemista tai luoda lisää konflikteja.

Kuinka tarpeellisenä universaalitoimivaltaa voidaan sitten pitää? Oikein hyödynnettynä se voisi olla varsin tehokas keino saamaan oikeutta, mutta tällä hetkellä se kohtaa liian paljon erilaisia haasteita, jotta se voisi toimia. Universaalitoimivalta tulisi sitoa vahvemmin kansalliseen oikeuteen, jotta sitä pystyttäisiin hyödyntämään sujuvammin ja ilman suuria ristiriitoja. Tähän on kuitenkin pitkä matka, ja jos kansainvälisessä yhteisössä jatketaan kuten ennenkin, ei siihen ainakaan maailmanlaajuisesti päästä tällä hetkellä.

Koska YK:lla ei ole pakottavaa valtaa, se ei voi pakottaa valtioita noudattamaan sääntöjä tai ilman sen jäsenvaltioiden tukea. Koska toiminta perustuu niin vahvasti jäsenvaltioiden vaikutukseen, voitaisiin toimintaa kuitenkin kehittää ja viedä eteenpäin, jos vain valtiot näkisivät sen hyödylliseksi kansainvälisesti katsottuna. Kuten tuli esille valtioiden suvereniteettioikeuteen liittyen, voivat valtiot pitää enemmän kiinni omasta kansallisesta oikeudestaan kuin että niiden toimintaan vaikuttaisi ulkopuolelta jokin muu. Valtiot voivat siis nähdä kansainvälisen oikeuden enemmän uhkana kuin mahdollisuutena, mikä jarruttaa kansainvälisen oikeuden kehittämistä ja soveltamista.

Kansainvälinen rikostuomioistuin on myös riippuvainen valtioiden yhteistyöstä ja heidän panoksestaan tuomioiden täytäntöönpanoon. Kansainvälinen rikostuomioistuin voi siis antaa tuomioita ja asettaa syytteeseen esimerkiksi valtionjohtajia, mutta jos valtiot eivät omalla toiminnallaan edistä kiinniottamista, voivat tuomiot jäädä kokonaan ilman täytäntöönpanoa.

Universaalitoimivallan tehokkuus riippuu monesta eri asiasta ja näiden asioiden yhdistämisestä, mutta kuitenkin kyse on siitä, mitä muut valtiot ovat valmiita tekemään kansainvälisen oikeuden vuoksi. Universaalitoimivallan soveltaminen mahdollistaa vakavien kansainvälisten rikosten selvittämisen tilanteissa, joissa kansalliset järjestelmät ovat halluttomia tai kykenemättömiä itse toimimaan, mutta sen käytännön toteutus ei olekaan niin yksinkertaista kuin voisi toivoa. Sen soveltamisessa esiintyy laajasta valtioiden haluttomuus tehdä yhteistyötä poliittisten jännitteiden vuoksi sekä oman suvereniteetin suojelemiseksi. Myös kansalliset lainsäädännöt vaativat yhdenmukaistamista

kansainvälisen lainsäädännön kanssa, jotta universaalitoimivallan soveltaminen voisi olla helpompaa.

Tutkielmassa esiintyy haasteita monipuolisen aineiston hyödyntämisessä. Koska universaalitoimivaltaa ei ole tutkittu Suomessa vielä laajalti, jää kansallinen näkökulma suppeaksi. Aihetta käsittelevä kotimainen kirjallisuuskaan ei ole erityisen tuoretta, koska aiheesta ei ole toistaiseksi laajasti uudempaa tutkimusta. Tämä aiheuttaa sen, että tutkielmassa ei voi tuoda kaikkia näkökulmia aiheen käsittelyssä.

Kysymykseen siitä, mikä on universaalitoimivallan tulevaisuus, voi olla vaikea vastata. On jo nyt havaittavissa, että sen hyödyntäminen on lisääntynyt ja monet valtiot ovat ottaneet toimivallan käyttöönsä kansainvälisten konfliktien käsittelyssä. Tätä kautta sen asema voisi vahvistua entisestään kansallisessa oikeudessa, jolloin myös valtioiden välinen yhteistyö voisi lisääntyä. Poliittinen jännite on kuitenkin se, mikä heikentää tällä hetkellä ja tulee heikentämään universaalitoimivallan legitimitettä. Jos jatkossakin toimivaltaa käytetään vain sellaisia valtioita kohtaan, joista tiedetään, että siitä ei ole poliittisiin suhteisiin haittaa, aiheuttaa se harhakuva toimivallasta. Se, että suurvaltoihin kohdistuvaa toimivaltaa vältetään, ei vie toimivallan kehitystä eteenpäin, vaikka sitä tilastollisesti käytettäisiin enemmän. Universaalitoimivalta on tässä asiassa osoittautunut toimivallaksi, jota käytetään vain poliittisesti turvallisia toimijoita vastaan eikä tämä anna todellista kuvaa toimivallan soveltamisesta.

Lähteet

- Arrest Warrant (Democratic Republic of the Congo v Belgium). Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford Public International Law, Oxford University Press. Saatavilla: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1249>
- Bassiouni, M. C. (2011). *Crimes Against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge University Press.
- Besmel, P. (2024). The Dilemma of Justice: The International Criminal Court's Political Maneuver. *The international journal of transitional justice*, 18(3), 439-452. <https://doi.org/10.1093/ijti/ijae026>
- Bílková, V., & Cristani, F. (2025). *Mechanisms of international justice to fight impunity: International tribunals, universal jurisdiction and transitional justice processes* (PE 775.282). European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/775282/EXPO_STU\(2025\)775282_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/775282/EXPO_STU(2025)775282_EN.pdf)
- Byron, C., D'Aspremont, J., McGoldrick, D., & Scobbie, I. (2009). *War crimes and crimes against humanity in the Rome Statute of the International Criminal Court*. Manchester University Press.
- Cassese, A. (2005). *International law* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Diplomacy & Law (n.d.). *The Evolution of Universal Jurisdiction in Human Rights Enforcement*. Saatavilla: <https://www.diplomacyandlaw.com/post/the-evolution-of-universal-jurisdiction-in-human-rights-enforcement>
- Dixon, M. (2013). *Textbook on international law* (6th ed.). Oxford University Press.
- Egede, E., & Sutch, P. (2013). *The Politics of International Law and International Justice*. Edinburgh University Press.
- European Center for Constitutional and Human Rights (ECCHR) et al. (n.d.). *Trial International – Universal Jurisdiction Annual Review 5*. Saatavilla: https://www.ecchr.eu/fileadmin/Publikationen/TrialInternational_UJAR5_v10_DIGITAL.pdf
- The European Institute for International Relations (EIIR) (2021). *International Justice: The Challenges of Pursuing Universal Jurisdiction*.

Saatavilla: <https://www.eiir.eu/international-law/international-justice/international-justice-the-challenges-of-pursuing-universal-jurisdiction/>

- Findlay, M. (2013). *International and comparative criminal justice: A critical introduction*. Taylor & Francis Group.
- Geras, N. (2011). *Crimes Against Humanity*. Manchester University Press.
- Grant, J. P., & McGroarty, J. (2010). *International Law Essentials*. Edinburgh University Press.
- Griech-Poelle, B. A. (2020). *Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today*. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Grünfeld, F., & Huijboom, A. (2007). *The Failure to Prevent Genocide in Rwanda: The Role of Bystanders*. Leiden: M. Nijhoff. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004157811.i-299>
- Hakapää, K., Lakimiesliiton kustannus, & Talentum. (2003). *Uusi kansainvälinen oikeus* (2. uud. p.). Talentum: Lakimiesliiton kustannus.
- Hannikainen, L., & Koivurova, T. (2014). *Kansainvälisen oikeuden käsikirja*. Tietosanoma.
- Hirvelä, P., & Heikkilä, S. (2017). *Ihmisoikeudet: Käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön* (2., uudistettu painos.). Alma.
- Hirvonen, A. (2011). *Mitkä metodit?: Opas oikeustieteen metodologiaan*. [Ari Hirvonen].
- ICRC. (2015). *What are jus ad bellum and jus in bello?* International Committee of the Red Cross.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). *War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court and their source in International Humanitarian Law*. Geneva: ICRC, 2015. Saatavilla: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/war-crimes-comparative-table.pdf
- International Criminal Court (ICC). *Elements of Crimes*. The Hague: International Criminal Court, 2013. Saatavilla: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>
- Katselli, P. E. (2010). *The problem of enforcement in international law : Countermeasures, the non-injured state and the idea of international community*. Taylor & Francis Group.

- Kimpimäki, M. (2002). *Rikosoikeudellinen koskemattomuus ja universaalitoimivalta sotarikosten ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten yhteydessä*, Defensor Legis 6/2002
- Kimpimäki, M. (2005). *Universaaliperiaate kansainvälisessä rikosoikeudessa*. Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Kimpimäki, M. (2011). Genocide in Rwanda – Is It Really Finland's Concern? *International criminal law review*, 11(1), 155-176. <https://doi.org/10.1163/157181211X543957>
- Kirichenko, A. (2009). Behind the Scenes at the Tokyo Tribunal, 3 May 1946-12 November 1948. *The Journal of Slavic military studies*, 22(2), 253–280. <https://doi.org/10.1080/13518040902918162>.
- Klinkner, M., Howard Davis, & Davis, H. (2019). *Right to the Truth in International Law: Victims' Rights in Human Rights and International Criminal Law*. Routledge.
- Knoops, G-J. (2014). *An Introduction to the Law of International Criminal Tribunals: A Comparative Study Second Revised Edition*. Boston: BRILL. <https://doi.org/10.1163/9789047429012>.
- Leigh, M. (2001). The United States and the Statute of Rome. *The American Journal of International Law*, 95(1), 124–131. <https://doi.org/10.2307/2642042>
- Nabulsi, K. (1999) *Jus ad Bellum / Jus in Bello*. University of Oxford.
- Niemi, M., & Niemi, M. (2015). *Oikeus tänään: Osa II* (3., uud. p.). Lapin yliopisto.
- Ojanen, T., & Helsingin yliopisto. (2015). *Perusoikeusjuridiikka*. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta.
- Pellonpää, M., Gullans, M., Pölönen, P., & Tapanila, A. (2012). *Euroopan ihmisoikeussopimus* (5., uudistettu painos.). Talentum.
- Peters, L. (2015). *The United Nations*. Palgrave Macmillan US.
- Pinton, S. *Post-Genocide Redress in Rwanda: An International-Law Perspective*. Giappichelli.
- Pirjatanniemi, E., Koivurova, T., Pirjatanniemi, E., & Koivurova, T. (2014). *Ihmisoikeuksien käsikirja*. Tietosanoma.
- Power, J. (2017). *Ending War Crimes Chasing the War Criminals*.

- Pues, A. (2015). A victim's right to a fair trial at the International Criminal Court?: Reflections on Article 68(3). *Journal of international criminal justice*, 13(5), 951-972. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqv063>.
- Rosén, G., Parkkari, J., & Parkkari, J. K. (2004). *Sodan lait: Käsikirja* ([Uud. laitos]). Edita.
- Santos, Edmarverson A. n.d. *The Evolution of Universal Jurisdiction in Human Rights Enforcement*. Diplomacy and Law. Saatavilla: <https://www.diplomacyandlaw.com/post/the-evolution-of-universal-jurisdiction-in-human-rights-enforcement>
- Scheinin, M., Krause, C., Scheinin, M., & Krause, C. (2012). *International protection of human rights: A textbook* (2nd rev. ed.). Åbo Akademi University, Institute for Human Rights.
- Simbeye, Y. (2004). *Immunity and International Criminal Law*. Routledge.
- Sturma, P. (2019). *The Rome Statute of the ICC at Its Twentieth Anniversary: Achievements and Perspectives*.
- Tan, Y. (2021). *The Rome Statute As Evidence of Customary International Law*. BRILL.
- Uddin Khan, B., & Bhuiyan, J. H. (2022). *Human Rights and International Criminal Law*. BRILL.
- Ulkoministeriö (n.d.). *Kansainvälisen rikostuomioistuimen Rooman perussääntö*. Valtioneuvoston julkaisuarkisto. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160348/UM_Kansainvalisen_rikostuomioistuimen_Rooman_print_2.pdf
- United Nations (n.d.). *Rwanda: Historical Background*. Saatavilla: <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/historical-background.shtml>
- United Nations General Assembly, Sixth Committee (n.d.). *Universal Jurisdiction (79th Session)*. Saatavilla: https://www.un.org/en/ga/sixth/79/universal_jurisdiction.shtml
- Vuorenpää, M., Helenius, D., Hietanen-Kunwald, P., Hupli, T., Koulu, R., Lappalainen, J., . . . Virolainen, J. (2021). *Prosessioikeus* (Kuudes, uudistettu painos.). Alma Talent Oy.
- Zappala, S. (2010). The rights of victims v. the rights of the accused. *Journal of international criminal justice*, 8(1), 137-164. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqq001>.

Oikeuskäytäntö

International Criminal Court. (n.d.). *Al Bashir Case*. Saatavilla <https://www.icc-cpi.int/darfur/abashiri>.